

Drechtsteden Energieneutraal 2050, Samenwerkingsagenda 2018

*Dynamisch werkdocument voor de uitwerking van de Energiestrategie
(27 januari 2018)*

Inleiding

Voor u ligt de samenwerkingsagenda 2018, Drechtsteden energieneutraal. Dit is de uitvoeringsagenda voor 2018 van de Samenwerkingsovereenkomst Drechtsteden Energieneutraal. De Samenwerkingsagenda 2018 is een dynamisch werkdocument.

In de Drechtsteden bundelen we de krachten van overheden, bedrijfsleven, inwoners, maatschappelijke instellingen en onderwijs, om te komen tot een energieneutrale regio.

Leeswijzer

In hoofdstuk 1 vind u de agendalijnen. Daarin staat samengevat wat we willen bereiken, wat we inbrengen, wie waarvan trekker is, en wie waaraan meehelpen.

In hoofdstuk 2 zijn de agendalijnen nader beschreven in de samenwerkingsprojecten.

Inhoud

1 Agendalijnen.....	3
1.1 Algemeen.....	4
1.2 Uitfaseren van aardgas.....	5
1.3 Energiebesparing.....	6
1.4 Afgaan van benzine, diesel en stookolie	8
1.5 Duurzaam opwekken.....	9
2 Samenwerkingsprojecten.....	10
2.1 Algemeen.....	10
2.1.1 Organisatie	10
2.1.2 Ontwikkeling gezamenlijke communicatiestrategie	11
2.2 Uitfaseren van aardgas.....	13
2.2.1 Uitwerken voorstel samenwerking Drechtsteden Van Aardgas Los.....	13
2.2.2 Warmtetransitieplan	17
2.2.3 Gasloze nieuwbouw	18
2.2.4 Onderwijs- en trainingsprogramma's bedrijfsleven	20
2.3 Energiebesparing.....	22
2.3.1 Plan Woningcorporaties energie neutrale woningvoorraad.....	22
2.3.2 Particulieren en VVE's 1	23
2.3.3 Particulieren en VVE's 2	25
2.3.4 Particulieren en VVE's 3	28
2.3.5 Wet milieubeheer 1.....	29
2.3.6 Wet milieubeheer 2.....	32
2.3.7 Ondersteuning MKB 1	34
2.3.8 Ondersteuning MKB 2	35
2.3.9 Ondersteuning MKB 3	36
2.4 Afgaan van benzine, diesel en stookolie	37
2.4.1 Versnelling infrastructuur zero-emissie vervoer	37
2.5 Duurzaam opwekken.....	38
2.5.1 Zonneoffensief.....	38
2.5.2 Visie duurzame energie	39
2.6 Eigen organisatie	40
2.6.1 Borging energietransitie in de eigen organisatie	40

1 Agendalijnen

In de onderstaande agendalijnen is samengevat wat we willen bereiken, wat de gezamenlijke inkomsten en uitgaven zijn, wie waarvan trekker is, en wie waaraan meehelpt. Deze agendalijnen zijn in hoofdstuk 2 verder uitgewerkt in de samenwerkingsprojecten. De nummers bij deze agendalijnen verwijzen naar de betreffende paragrafen in hoofdstuk 2.

Deze Samenwerkingsagenda is de uitvoeringsagenda voor 2018 van de Samenwerkingsovereenkomst Drechtsteden Energieneutraal. De Samenwerkingsovereenkomst kan worden gezien als een convenant tussen partijen, zonder juridische -, maar met een duidelijk morele status. In het verlengde daarvan is de Samenwerkingsagenda een structuur waarbinnen Partijen samen zaken uitwerken en oppakken. De directe sturing, bevoegdheid en besluitvorming ligt bij de meeste samenwerkingsprojecten bij de organisaties zelf. De rol van de Programmaraad en de E-Teams is daarbij verbindend. Uitzondering daarop vormen de uitgaven die worden gedaan vanuit de gezamenlijke contributie (bij organisatie en communicatie) en die worden gedaan vanuit bijdragen van Partijen (bij uitwerken voorstel samenwerking Drechtsteden van aardgas los). Waar nodig worden voorstellen uitgewerkt met een meer intensieve samenwerking waarvoor aparte bindende overeenkomsten zullen worden gesloten, zoals bij Drechtsteden van aardgas los.

1.1 Algemeen

	2.1.1 Organisatie	2.1.2 Communicatiestrategie	2.6.1 Borging in eigen organisatie
Trekker	Programmaraad (met onafhankelijke voorzitter)	Werkgroep-trekker vanuit Openbaar lichaam Drechtsteden, t.b.v. de Programmaraad	Alle partijen
Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> - Jaarlijkse samenwerkingsagenda - Monitoring 	<ul style="list-style-type: none"> - Opstellen gezamenlijke communicatiestrategie - Ontwikkeling gemeenschappelijke lijn in tekst en beeld - Start uitvoering - Benutten eigen communicatiekanalen 	<ul style="list-style-type: none"> - Ontwikkelijnen Energiestrategie zijn integraal onderdeel van eigen beleid en projecten - Benut gebouwen, civiele kunstwerken en kavels voor opwekking duurzame energie - Plan energieneutraal maken eigen gebouwen en wagenpark - Eigen nieuwbouw gasloos
Cash netwerksamenwerking	In: € 70.000,- (contributie € 2.500,- /Partij) Uit: € 10.000 voorzitter Uit: € 15.000 monitoring Uit: € 5.000 netwerkbijeenkomsten	Uit: € € 40.000 communicatiemiddelen	
Eigen inzet + externe kosten	Deelname aan de netwerksamenwerking		
Burgerinitiatieven	S (Samenwerken)	S	T (Trekker)
Duurzaamheidsfabriek	S	S	T
Economic Development Board	S	S	T
Energie Coöperatie Dordrecht	S	S	T
Gemeenten	S	S	T
Greenhome	S	S	T
HVC	S	S	T
Huurdersraden	S	S	T
Omgevingsdienst ZHZ	S	S	T
Openbaar lichaam Drechtsteden	S, F (Faciliteren)	S, F	T
Provincie Zuid-Holland	S	S	T
Rabobank	S	S	T
Stedin Netbeheer	S	S	T
Waterschappen	S	S	T
Werkgevers Drechtsteden	S	S	T
Woningstichtingen	S	S	T

1.2 Uutfaseren van aardgas

	2.2.1 Ontwikkelactiviteiten warmtenet Drechtsteden	2.2.2 Opstellen voorstel samenwerking Drechtsteden Van Aardgas Los	2.2.3 Warmtetransitieplan	2.2.4 Gasloze nieuwbouw	2.2.5 Onderwijs en trainingsprogramma's bedrijfsleven
Trekker	Warmtetransitie-regisseur	N.t.b.	Warmtetransitie-regisseur	Gemeenten	Duurzaamheidsfabriek/ Da Vinci College
Resultaten	- Samenbrengen van partijen rond businesscases warmtenet in Sliedrecht, Papendrecht, Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht	- Opstellen voorstel samenwerking Drechtsteden Van Aardgas Los - Subsidiescan en indien kansrijk subsidieaanvraag warmtetransitieplan	- Aanpak opstellen Warmtetransitieplan	- Gesprekken met ontwikkelaars van lopende projecten - Aanbesteding gasloos - Beleid/bestemmings plannen gasloze nieuwbouw (na wetswijziging)	- Opstellen meerjaren-programma
Eigen inzet + externe kosten					
Burgerinitiatieven			B (Betrokken)		
Duurzaamheidsfabriek			B		
Economic Development Board			B		
Energie Coöperatie Dordrecht					
Gemeenten	S (Samenwerken)	100 uur + € 5.000/g	S	T (Trekker)	
Greenhome			B		
HVC	S	0,5 fte	S	S	
Huurdersraden			B		
Omgevingsdienst ZHZ	B	B	B	S	B
Openbaar lichaam Drechtsteden	S		S		
Provincie Zuid-Holland	S	0,1 fte + € 35.000	S	S	S
Rabobank			B		
Stedin Netbeheer	S	0,5 fte + € 3.000	S	S	
Waterschappen					
Werkgevers Drechtsteden			B		
Woningstichtingen	S	75 uur + €3.000/ws	S		
Partners			E-Laad		

1.3 Energiebesparing

	2.3.1 Huurwoningen plan energie- neutrale woningvoorraad	2.3.2 Particulieren en VVE's organisatie met revoluerend fonds	2.3.3 Particulieren en VVE's wijkaanpak	2.3.4 Particulieren en VVE's besparings- concepten	2.3.5 en 2.3.6 Wet Milieubeheer als basis	2.3.7, 2.3.8 en 2.3.9 Ondersteuning MKB 1, 2, 3
Trekker	Woningstichtingen	Energie Coöperatie Dordrecht	Warmtetransitie- regisseur (voorbereiding) Gemeenten en Greenhome (uitvoering)	N.t.b.	Omgevingsdienst (handhaving)	Drechtsteden Regionaal team MKB-stimulering
Resultaten	- Plan energieneutraal maken woningvoorraad	- Verkenning haalbaarheid doorontwikkeling ECD naar Drecht- steden, t.b.v. transitieklaar maken woningen (medio 2018)	- Selecteren en voorbereiden 7 pilots wijkgerichte aanpak - Start uitvoeren pilots wijk- gerichte aanpak	- Verkenning besparings- concepten, financiering en organisatie	- Intensiveren handhaving in werkprogramma 2019 - Verklaring t.b.v. krediet- verstrekking	- Voorstel verbreding MKB- Katalysatorfonds - Voorstel MKB- innovatiefonds en MKB loket voor innovaties - Voorstel MKB- duurzaamheids- fonds
Eigen inzet + externe kosten						
Burgerinitiatieven		S (Samenwerken)	S			
Duurzaamheidsfabriek						S
Economic Development Board						
Energie Coöperatie Dordrecht		T (Trekker)		S		
Gemeenten	B (Betrokken)	S	T	S	S	S
Greenhome		S	T	S		
HVC	B					
Huurdersraden						
Omgevingsdienst ZHZ	B		B	B	T	B

Openbaar lichaam Drechtsteden	B					T
Provincie Zuid-Holland	B	S	€ 100.000	S		S
Rabobank		S	B	S	B	S
Stedin Netbeheer	B					
Waterschappen						
Werkgevers Drechtsteden						
Woningstichtingen	T (Trekker)					
Partners		<ul style="list-style-type: none"> - Bouwend Nederland/ Uneto VNI - Lokaal/regionaal bedrijfsleven - Burgerinitiatieven 		<ul style="list-style-type: none"> - Bouwend Nederland/ Uneto VNI - Lokaal/regionaal bedrijfsleven - Burgerinitiatieven - Woningeigenaren /burgers 		Katalysatorfonds

1.4 Afgaan van benzine, diesel en stookolie

	2.4.1 Versnelling infrastructuur voor zero-emissie vervoer
Trekker	Gemeenten
Resultaten	<ul style="list-style-type: none"> - Actueel beleid voor laadinfrastructuur - Implementatie aanvraagportaal - Verkenning Proeftuin Smart Charging - Onderzoek rol waterstof in energietransitie Drechtsteden
Eigen inzet + externe kosten	
Burgerinitiatieven	
Duurzaamheidsfabriek	
Economic Development Board	
Energie Coöperatie Dordrecht	
Gemeenten	T (Trekker)
Greenhome	
HVC	
Huurdersraden	
Omgevingsdienst ZHZ	B (Betrokken)
Openbaar lichaam Drechtsteden	F (Faciliteren)
Provincie Zuid-Holland	
Rabobank	
Stedin Netbeheer	
Waterschappen	
Werkgevers Drechtsteden	
Woningstichtingen	
Partners	<ul style="list-style-type: none"> - Marktpartijen laadinfra - Stichting E-Laad - Nationaal Kennisplatform Laadinfrastructuur

1.5 Duurzaam opwekken

	2.5.1 Zonneoffensief	2.5.2 Visie duurzame energie
Trekker	N.t.b.	Gemeenten
Resultaten	- Plan van aanpak	- Visie op mogelijkheden voor opwekking van duurzame energie
Eigen inzet + externe kosten		
Burgerinitiatieven		
Duurzaamheidsfabriek		
Economic Development Board		
Energie Coöperatie Dordrecht		
Gemeenten		T (Trekker)
Greenhome		
HVC		
Huurdersraden		
Omgevingsdienst ZHZ	B	S (Samenwerken)
Openbaar lichaam Drechtsteden		F (Faciliteren)
Provincie Zuid-Holland		S
Rabobank		
Stedin Netbeheer		S
Waterschappen		
Werkgevers Drechtsteden		
Woningstichtingen		

2 Samenwerkingsprojecten

2.1 Algemeen

2.1.1 Organisatie

Programmaraad, alle Partijen:

- Bestuurlijke deelname Programmaraad
- Inhoudelijk aanspreekpunt Energietransitie
- Deelname communicatiewerkgroep en inzet eigen communicatiemiddelen
- Contributie (2018): € 2.500,- per jaar
- Verbinding met eigen beleid en projecten
- Medewerking aan monitoring
- Faciliteiten ter beschikking stellen

Bestuurlijk E-Team (5 x per jaar):

Het Bestuurlijk E-Team wordt de komende periode gevormd door: Woningbouwcorporaties (2), HVC, Stedin Netbeheer, Openbaar lichaam Drechtsteden (vertegenwoordiger regio en gemeenten), gemeente Dordrecht, <bedrijfsleven/verbinding Economic Development Board>, ondersteuning vanuit het Strategisch E-Team. Alle Partijen zijn agendalid. Andere Partijen en Partners schuiven aan indien de agenda dit vraagt.

Strategisch E-Team (5 á 10x per jaar):

Het Strategisch E-Team wordt de komende periode gevormd door: Procesmanager/voorzitter (Openbaar Lichaam Drechtsteden), strategisch adviseur (Openbaar Lichaam Drechtsteden), vertegenwoordiger gemeenten, woningbouwcorporaties, HVC, Stedin Netbeheer, provincie Zuid-Holland en secretaris (Openbaar Lichaam Drechtsteden). De trekkers van de werkgroepen zijn agendalid. Zij schuiven aan indien de agenda dit vraagt. Het Strategisch E-Team is aangehaakt op het op te stellen nationale Klimaat en Energieakkoord.

Panel inwoners en ondernemers:

In 2018 wordt een klankbordgroep van gemiddelde inwoners, en een klankbordgroep van ondernemers samengesteld. We betrekken daarbij de huurdersraden (en hun technische commissies) en VVE's. Aan deze groepen leggen we onze aanpak voor en we vragen hen om feedback. Eventueel wordt aangesloten bij het bestaande burgerpanel. De werkwijze (schriftelijk en/of via bijeenkomsten) wordt nader uitgewerkt.

Monitoring:

Jaarlijkse monitoring van de Samenwerkingsagenda van de inzet en resultaten van de agendalijnen. Periodieke monitoring van het effect op het totale energiegebruik, uitfasering van fossiele brandstoffen, de opwekking van duurzame energie en (voor zover te kwantificeren) maatschappelijke opbrengsten. Periodieke monitoring van de samenhang van de Energieagenda met de Energiestrategie en het Toekomstperspectief.

Begroting gezamenlijke inkomsten en uitgaven 2018

Inkomsten (contributie € 2500,- van 28 Partijen)

- € 70,000,-

Uitgaven:

- Voorzitter: € 10.000
- Communicatiemiddelen € 40.000
- Locaties, catering en ondersteunende faciliteiten voor netwerkbijeenkomsten € 5.000
- Monitoring € 15.000

Het beheer van deze kosten wordt gedaan door het Openbaar Lichaam Drechtsteden.

Uitvoeringsorganisatie:

De uitvoeringsorganisatie is hieronder uitgewerkt. Alle Partijen en Partners dragen hier aan bij.

2.1.2 Ontwikkeling gezamenlijke communicatiestrategie

Context	<p>Een gezamenlijke communicatiestrategie is nodig om ervoor te zorgen dat de Partijen en Partners elkaar de komende jaren snel weten te vinden en elkaar versterken (intern), en met elkaar bedrijven en inwoners in de regio op een positieve manier motiveren om in actie te komen (extern).</p> <p>Gezien de actualiteit en urgentie van het onderwerp zijn er al diverse initiatieven (campagnes) in omloop. Landelijk en regionaal. Ook zijn er veel data beschikbaar. Het is zaak om hier alert op te zijn en zo mogelijk aan te haken om te voorkomen dat we het wiel opnieuw uitvinden of elkaar frustreren.</p> <p>De druk op het ontwikkelen van een gezamenlijke energiestrategie is groot. Veel partijen willen dat er NU iets gaat gebeuren. Het doel is dan ook om uiterlijk tijdens het ondertekenenmoment van de Samenwerkingsovereenkomst en -agenda in februari 2018 ook de gezamenlijke communicatiestrategie te presenteren en te starten met de uitvoering ervan.</p>
Samenwerkende partners	<p>Trekker: Openbaar Lichaam Drechtsteden</p> <p>Deelnemers:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Provincie Zuid-Holland/Programmabureau Warmte Koude • Woningstichtingen • Gemeentes • Bedrijven • Regionale energieloketten • HVC • Stedin Netbeheer • Projectorganisatie Drechtsteden Van Aardgas Los • Duurzaamheidscentrum Weizigt • OZHZ <p>De andere partijen zijn agendalid en zijn actief betrokken bij het uitdragen van de communicatiestrategie via de eigen communicatiekanalen.</p>
Resultaat	<p>1. Een communicatiestrategie die voorziet in een effectieve aanpak van zowel de interne als de externe communicatie rond de Energiestrategie</p>

	<p>Drechtsteden in het algemeen en in het bijzonder voor Drechtsteden Van Aardgas Los.</p> <ol style="list-style-type: none"> 2. Een strategie waaraan alle Partijen zich committeren en die ze uitdragen via de eigen communicatiemiddelen en media. 3. Een strategie waarin ook educatie en voorlichting voor kinderen en volwassenen is opgenomen, omdat dit eveneens bijdraagt aan het motiveren en inspireren van inwoners om in actie te komen. 4. Een strategie met duidelijke afspraken over een consistente presentatie naar buiten toe in tekst en beeld. <p>De strategie wordt vastgesteld voor de komende drie jaar. Hierna evalueren we en stellen we waar nodig bij.</p>												
<p>Wat gaan we daarvoor doen?</p>	<p>Gezamenlijk invulling geven aan de communicatiestrategie en starten met de uitvoering.</p> <p>Organisatorisch:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Maandelijks bijeenkomsten met werkgroep Communicatie • Aansluiting met (landelijke) campagnes op gebied van energietransitie • Informeren/betrekken overige partners en partijen <p>Strategisch:</p> <p>Opstellen gezamenlijke communicatiestrategie met daarin de keuzes die we maken en de middelen en media die we inzetten om de communicatiedoelen te bereiken.</p> <p>Uitvoerend:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Realisatie beeldmerk en slogan(s) - Opstellen communicatiekalender met mijlpalen 2018 - Presentatie communicatiestrategie in februari - Start online platform conform strategie - Start uitvoering middelen conform strategie 												
<p>Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?</p>	<table border="1" style="width: 100%; border-collapse: collapse;"> <thead> <tr> <th style="width: 20%;"></th> <th style="width: 40%;">Kosten (cash)</th> <th style="width: 40%;">Capaciteit</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Alle Partijen</td> <td></td> <td>- Deelname communicatiewerkgroep - Verbinding in eigen communicatiemiddelen</td> </tr> <tr> <td>Openbaar lichaam Drechtsteden</td> <td></td> <td>- Trekker werkgroep en schrijver van de gezamenlijke communicatiestrategie/trekker van de uitvoering van het gezamenlijke deel.</td> </tr> <tr> <td>Uit contributie en/of uit bijdragen van Partijen</td> <td>Totaal € 40.000,- Beeldmerk en huisstijl: € 7.000 Promotiemateriaal: € 2.000 Nieuwsbrieven: € 2.000 Film/animatie: € 3.000 Bijeenkomsten: € 5.000</td> <td></td> </tr> </tbody> </table>		Kosten (cash)	Capaciteit	Alle Partijen		- Deelname communicatiewerkgroep - Verbinding in eigen communicatiemiddelen	Openbaar lichaam Drechtsteden		- Trekker werkgroep en schrijver van de gezamenlijke communicatiestrategie/trekker van de uitvoering van het gezamenlijke deel.	Uit contributie en/of uit bijdragen van Partijen	Totaal € 40.000,- Beeldmerk en huisstijl: € 7.000 Promotiemateriaal: € 2.000 Nieuwsbrieven: € 2.000 Film/animatie: € 3.000 Bijeenkomsten: € 5.000	
	Kosten (cash)	Capaciteit											
Alle Partijen		- Deelname communicatiewerkgroep - Verbinding in eigen communicatiemiddelen											
Openbaar lichaam Drechtsteden		- Trekker werkgroep en schrijver van de gezamenlijke communicatiestrategie/trekker van de uitvoering van het gezamenlijke deel.											
Uit contributie en/of uit bijdragen van Partijen	Totaal € 40.000,- Beeldmerk en huisstijl: € 7.000 Promotiemateriaal: € 2.000 Nieuwsbrieven: € 2.000 Film/animatie: € 3.000 Bijeenkomsten: € 5.000												

		Data abonnement: € 1.000 Online Platform: € 20.000 (afhankelijk van mogelijke samenwerking met bestaande platforms van partners)	
--	--	--	--

2.2 Uitfaseren van aardgas

2.2.1 Uitwerken voorstel samenwerking Drechtsteden Van Aardgas Los

Context	<p>Het uit faseren van aardgas uit de gebouwde omgeving is een langjarige en complexe opgave. Complex omdat gebruikers de beschikking moeten hebben over een alternatief. Het aardgas zal vervangen worden door een mix van individuele, lokale en regionale oplossingen: restwarmte, geothermie, all-electric (bijvoorbeeld warmtepomp) etc. Het beschikbare alternatief bepaalt uiteindelijk ook de energiebesparingsopgave. Voordat de gaskraan dicht kan dienen woningen en bedrijven transitie klaar te zijn. Een immens maatschappelijk vraagstuk.</p> <p>In 2017 is een projectorganisatie gestart. Deze organisatie, waarin gemeenten, corporaties, Stedin, HVC en provincie intensief met elkaar samenwerken, houdt zich onder andere bezig met de ontwikkeling van het regionale, onder meer met een groeistrategie voor het warmtenet en casussen in Sliedrecht, Papendrecht, Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht. In ieder geval tot 1 juli 2018 worden deze werkzaamheden voortgezet.</p> <p>Tegelijkertijd is er behoefte om de scope te verbreden van het regionale warmtenet naar "Drechtsteden van Aardgas los", onder meer in verband met het op te stellen Warmtetransitieplan; de voorbereiding van pilots; regie op de wijkgerichte aanpakken; communicatie over het afscheid nemen van aardgas etc. Voor de werkzaamheden tot 1 juli 2018 wordt door de Warmtetransitieregisseur Drechtsteden een plan van aanpak opgesteld gericht op verbreding van de scope. Daarnaast zal versterkte aandacht komen voor de financiering van het warmtenet, mogelijk met subsidie van externe partijen zoals het Rijk. Om te kunnen anticiperen op de extra werkzaamheden zal de projectorganisatie worden versterkt.</p> <p>In 2018 wordt een samenwerkingsovereenkomst uitgewerkt, waarin op een meer structurele manier wordt uitgewerkt hoe partijen willen samenwerken. Het oprichten van een projectbureau behoort tot de mogelijkheden.</p>
Samenwerkende partners	Partijen werken allen vanuit hun eigen bevoegdheden, verantwoordelijkheden en betrokkenheid aan de warmtetransitie in de Drechtsteden, Vanuit deze

	<p>rollen bundelen partijen hun inzet en krachten, delen elkaars businesscases, en benoemen maatschappelijke kosten en opbrengsten, waardoor middelen, kennis en ervaring efficiënt worden ingezet.</p> <p>De volgende organisaties vormen de “kern” voor de opgave Van Gas los:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Woningbouwcorporaties: zijn verantwoordelijk voor het verduurzamen van hun voorraad. Zij maken hiervoor in 2018 een plan om hun woningbestand energieneutraal te maken voor 2050. • Gemeenten: spelen hiermee pro-actief in op de beoogde regierol voor de transitie van de warmtevoorziening in de gebouwde omgeving. Zij gaan een warmtetransitieplan opstellen ten behoeve van de toekomstige energie-infrastructuur. • Stedin Netbeheer: wil hiermee grip krijgen en houden op de vervanging van (bros materiaal) aardgasnetten en eventuele verzwarende van elektriciteitsnetten. Het voorkomen van vervanging van het aardgasnet (bros materiaal) na 2023 om zo onnodige maatschappelijke kosten te maken. • HVC: is voor haar aandeelhouders aanbieder van duurzame energieoplossingen en is exploitant van het Warmtenet Drechtsteden. • Provincie: draagt zorg voor een (boven) regionale afstemming en uitwerking van een open en robuuste warmte-infrastructuur (link met warmterotonde) en bovenlokale warmtebronnen. Verder ondersteunt en faciliteert zij actief processen en pilots om te komen tot een doelmatige aanpak voor het uit faseren van aardgas. • Ook andere partijen en partners hebben belang bij een gerichte samenwerking of worden gevraagd een bijdrage te leveren c.q. te participeren. Denk hierbij aan: burgerinitiatieven, Werkgevers Drechtsteden, het Regionaal Energieloket, E-laad en OZHZ.
<p>Resultaat</p>	<p>Verdere ontwikkeling van het warmtenet Drechtsteden, onder meer met casussen in Sliedrecht, Papendrecht, Zwijndrecht en Hendrik-Ido-Ambacht. Specifieke aandacht zal hierbij besteed worden aan hoe het warmtenet gefinancierd kan worden, waarbij geanticipeerd wordt op subsidiemogelijkheden bij het rijk.</p> <p>Verbreding naar alle warmte-opties, door het uitwerken van voorstellen voor een pilot all-electric, wijkgerichte aanpak en aanpak voor het gezamenlijk opstellen van een Warmtetransitieplan.</p> <p>Een voorstel om te komen tot een geformaliseerde samenwerking. Hiervoor wordt een aparte samenwerkingsovereenkomst opgesteld, die medio 2018 gereed is en ter besluitvorming wordt voorgelegd aan de deelnemende partijen.</p> <p>In die samenwerkingsovereenkomst willen we samenhang, uitvoeringskracht, continuïteit, borging van belangen en een vast aanspreekpunt voor Van</p>

	<p>Aardgas Los binnen de Drechtsteden borgen. Uitwerkingpunten voor de samenwerking zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • regie op de warmtetransitie in de volle breedte, waarbij de uiteindelijke keuzes, investeringsbeslissingen en uitvoering bij partijen zelf liggen; • betrekken van alle organisaties, bedrijven en bewoners van de Drechtsteden; • geleid door een warmtetransitieregisseur; • bestuurlijke afstemming; • een optimale combinatie van oplossingen inclusief de hiervoor noodzakelijke randvoorwaarden om deze transitie mogelijk te maken; waaronder isolatie van woningen, eventueel noodzakelijke netverzwaringen en/of oplossingen die dit laatste moeten voorkomen. Warmte (hoog en laagtemperatuur) waar warmte relevant is, maar all-electric, waar die oplossing opportuun is. Waar mogelijk en kosteneffectief wordt ingezet op het warmtenet, omdat daarmee de aanwezige (duurzame) bronnen optimaal kunnen worden ingezet. • gezamenlijk ontwikkelen van een Warmtetransitieplan, waarmee Partijen verder aan de slag kunnen: de vertaling in het omgevingsplan, de communicatie met de burgers, de besluitvorming, onderbouwing van investeringen, etc. Belangrijke input voor het Warmtetransitieplan wordt gevormd door de in de Nationale Woonagenda vastgelegde eis dat alle corporaties in 2018 een plan moeten hebben om hun woningbestand in 2050 energieneutraal te hebben, afschrijvingstermijnen van Stedin en andere ondergrondse infra, nieuwbouwlocaties, doorontwikkeling van het warmtenet Drechtsteden, verduurzaming van de warmtebronnen, etc; • optimale aansluiting van het Warmtetransitieplan op het plan van de corporaties, afschrijvingstermijnen van Stedin, doorontwikkeling van het warmtenet Drechtsteden, verduurzaming van de bronnen, etc; • regie over de ontwikkeling van het Warmtenet Drechtsteden, waaronder de bestaande activiteiten, zoals de groeistrategie Warmtenet Drechtsteden en de clusterontwikkelingen in Sliedrecht, Papendrecht, Zwijndrecht, en Hendrik Ido Ambacht; • voorbereiding van pilots/projecten: voor de korte termijn pilot all-electric en pilot aansluiting particulieren op warmte. • onderzoek subsidie- en andere financieringsmogelijkheden. • uitnodigen initiatiefnemers en partners / betrekken initiatieven van buiten. • communicatie in lijn met de gezamenlijke communicatie-strategie. • zorgt voor kennisontwikkeling en uitwisseling.
<p>Wat gaan we daarvoor doen?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Voor de samenwerking Drechtsteden van Aardgas Los wordt een apart voorstel opgesteld. • De projectorganisatie moet structureel gefinancierd worden om de

	<p>beoogde doelstellingen te halen; met de deelnemende partijen wordt het eerste kwartaal van 2018 de benodigde capaciteit en middelen bepaald voor de periode 2018-2023.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Er wordt een warmtetransitieregisseur geworven. 																								
<p>Wat hebben we daarvoor nodig?</p>	<p>We zien 2018 hierbij als een overgangsjaar, waarin we, onder regie van het Strategisch E-team, met elkaar het eerste kwartaal van 2018 gaan bepalen wat we aan middelen/capaciteit nodig hebben voor de periode 2019-2023 als input voor de kadernota/perspectiefnota/begroting 2019 van partijen.</p> <p>Om de continuïteit van de werkzaamheden voor 2018 te borgen, een goede start te maken met het Warmtetransitieplan en een verdere verbreding/intensivering van de werkzaamheden (voorbereiding pilot's, financieringsstrategie etc) mogelijk te maken verwachten we voor de projectorganisatie voor de periode jan-juli 2018 de volgende inzet:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Warmtetransitieregisseur (circa 2 dagen p/w) • Inhoudelijk projectleider (circa 2 dagen p/w) • HVC • Stedin Netbeheer • Gemeenten • Corporaties • Provincie Zuid-Holland • Communicatie <p><u>Inzet periode 1 januari-1 juli 2018</u></p> <p>Middelen</p> <table border="1" data-bbox="421 1281 1225 1615"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kosten</th> <th>Dekking</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Warmtetransitieregisseur</td> <td>€ 50.000</td> <td>PZH *</td> </tr> <tr> <td>Inhoudelijk projectleider</td> <td>€ 25.000</td> <td>Allen; m.u.v. PZH/HVC</td> </tr> <tr> <td>Warmtetransitieplan (plan van aanpak)</td> <td>€ 15.000</td> <td>Gemeenten</td> </tr> <tr> <td>Secretariaat</td> <td>€ 10.000</td> <td>Allen; m.u.v. PZH/HVC</td> </tr> <tr> <td>Communicatie</td> <td>€ 3.000</td> <td>Allen; m.u.v. PZH/HVC</td> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> </tr> <tr> <td></td> <td>€ 103.000</td> <td></td> </tr> </tbody> </table> <p>Bijdragen per partij (afgerond): Provincie Zuid-Holland: € 50.000 Gemeenten: € 5.000,- per gemeente Corporaties: € 3.000,- per corporatie Stedin Netbeheer: € 3.000,- HVC: -</p> <p>Totaal: € 103.000,-</p> <p>* de provincie Zuid-Holland draagt voor de periode 2018 t/m 2020 jaarlijks € 100.000 bij.</p>		Kosten	Dekking	Warmtetransitieregisseur	€ 50.000	PZH *	Inhoudelijk projectleider	€ 25.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC	Warmtetransitieplan (plan van aanpak)	€ 15.000	Gemeenten	Secretariaat	€ 10.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC	Communicatie	€ 3.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC					€ 103.000	
	Kosten	Dekking																							
Warmtetransitieregisseur	€ 50.000	PZH *																							
Inhoudelijk projectleider	€ 25.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC																							
Warmtetransitieplan (plan van aanpak)	€ 15.000	Gemeenten																							
Secretariaat	€ 10.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC																							
Communicatie	€ 3.000	Allen; m.u.v. PZH/HVC																							
	€ 103.000																								

Capaciteit	
Partijen	FTE's (met gesloten beurs)
Gemeenten (7)	100 uur * pg
Corporaties (5)	75 uur * pc
Stedin Netbeheer	0,5 fte
Provincie Zuid-Holland	0,1 fte
HVC	0,5 fte

* Indicatief. Zal per corporatie/gemeente sterk verschillen in verband met lopende projecten en ontwikkelingen, wordt nader uitgewerkt.

2.2.2 Warmtetransitieplan

Context	<p>De snelheid waarmee in de regio aardgas wordt uitgefaseerd en de geografische verspreiding van de gebieden waar dit gebeurt, is afhankelijk van een veelheid van factoren en partijen. Het vergt samenspel tussen organisaties als Stedin Netbeheer, HVC, woningbouwcoöperaties en gemeenten. Een eerste resultaat van deze afstemming is het warmtelekkenplan dat onderdeel is van de regionale warmtetransitieatlas (WTA; http://data.overmorgen.nl/drechtsteden).</p> <p>Dit warmtelekkenplan vraagt om een extra verdiepingsslag. We gaan samen werken aan deze verdiepingsslag, in de vorm van een warmtetransitieplan. Het Drechtstedelijk warmtetransitieplan moet op wijk-, buurt- en gebouw-niveau inzicht geven in de meest kosteneffectieve oplossing voor een toekomstvaste warmtevoorziening zonder aardgas. Het plan zal zich niet alleen richten op energietechniek maar ook op de relevante financiële en technische randvoorwaarden om de gewenste transitie mogelijk te maken, waaronder woonlasten en exploitatielasten van de eigenaar, isolatie van woningen, eventueel noodzakelijke netverzwaringen en/of oplossingen die dit laatste moeten voorkomen.</p> <p>Het warmtetransitieplan is belangrijk om te komen tot een optimale afweging van energieopties. Gebouwmaatregelen, energie-infrastructuur en energiebronnen hangen allemaal met elkaar samen. De gemeenten, provincie, Stedin, HVC, woningcorporaties en andere gebouweigenaren zijn allemaal verantwoordelijk voor een deel van deze puzzel, en kunnen die alleen samen goed oplossen. Belangrijke input voor het warmtetransitieplan wordt gevormd door de in de nationale Woonagenda vastgelegde eis dat alle corporaties in 2018 een plan moeten hebben om hun woningbestand in 2050 energieneutraal te hebben (Routekaart CO₂-neutraal 2050), afschrijvingstermijnen van Stedin en andere ondergrondse infra, nieuwbouwlocaties, doorontwikkeling van het warmtenet Drechtsteden, verduurzaming van de warmtebronnen, etc.</p> <p>Een belangrijk aspect van het warmtetransitieplan is het betrekken van</p>
---------	---

	<p>bewoners/eigenaren in de gekozen oplossing. Zij zijn immers verantwoordelijk voor de aanpassingen van hun eigendommen (niet alleen technisch maar ook financieel).</p> <p>Dit wordt niet alleen gedaan voor het verkrijgen van draagvlak voor de gekozen oplossing, maar ook om met het Rijk in discussie te gaan over de (sociale)impact van de ingezette transitie.</p> <p>Het warmtetransitieplan is voor alle gemeenten leidend. Het biedt alle deelnemende partijen een basis voor lokale afweging en besluitvorming op het gebied van alternatieve warmtevoorziening, investeringen in energie-infrastructuur en het vormgeven van de energiebesparingsopgave in de gebouwde omgeving.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Trekker: Warmtetransitieresgisseur • Woningbouwcorporaties • Gemeenten • Stedin Netbeheer • HVC • Provincie • Bewonersorganisaties • OZHZ (in verband met kennis van de ondergrond)
Resultaat	<p>Een voorstel hoe we samen een om te komen tot een Warmtetransitieplan, met hierin:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Een met alle partijen afgestemde optimale combinatie van oplossingen voor de warmtetransitie in de gebouwde omgeving. • Een planning voor de beoogde transitie • Een inschatting van de met de transitie gepaard gaande kosten • Input voor discussies met het Rijk over kosten en kostenverevening • Communicatieplan en -boodschap
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>We werken een voorstel uit hoe we samen gaan komen tot een warmtetransitieplan in 2018, 2019 en 2020</p>
Wat hebben we daarvoor nodig	<p>€15.000 (kosten opnemen bij kosten Drechtsteden van Aardgas Los)</p>

2.2.3 Gasloze nieuwbouw

Context	Het Rijk heeft het voornemen om medio 2018 de Warmtewet te wijzigen.
---------	--

	<p>Daardoor komt voor nieuwbouw¹ de regie voor de warmtevoorziening bij gemeenten te liggen. Op basis daarvan kunnen gemeenten dan beleid vaststellen voor aardgasloze nieuwbouw.</p> <p>Tot die tijd is er nog een aansluitrecht op aardgas, en hebben gemeenten een aantal sturingsinstrumenten. In het warmteleveringsgebied Dordrecht is aansluiting op het warmtenet verplicht, en wordt vaak geen gasaansluiting gerealiseerd. Bij ontwikkelingen waar de gemeente grondeigenaar is kunnen gemeenten aardgasloos meenemen in de aanbesteding. Voor de andere locaties kunnen gemeenten niet formeel sturen, maar wel projectontwikkelaars aansporen om op vrijwillige basis af te zien van een gasaansluiting.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Alle Partijen • Gemeenten • Provincie • Rijk • Stedin • OZHZ (in verband met kennis van de ondergrond en integrale advisering van gemeenten)
Resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1) Eigen nieuwbouw van Partijen aardgasloos 2) Bij lopende locatieontwikkelingen door projectontwikkelaars waar mogelijk geen nieuwbouw op aardgas 3) Bij nieuwe locatieontwikkelingen door projectontwikkelaars geen nieuwbouw op aardgas 4) Beleid/bestemmingsplannen voor gasloze nieuwbouw
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>Communicatie (alle Partijen): Uitdragen uit dat aardgas geen verstandige keuze meer is bij nieuwbouw (communicatiestrategie).</p> <p>Eigen nieuwbouw (alle Partijen) - Nieuwbouw eigen woningen en gebouwen aardgasloos (alle partijen).</p> <p>Huidige locatieontwikkelingen door projectontwikkelaars (gemeenten): - In gesprek treden met projectontwikkelaars om de energievoorziening van nieuwbouwlocaties te heroverwegen. Daarbij te wijzen op de mogelijkheden van de provinciale regeling kleinschalige energie-initiatieven.</p> <p>Nieuwe locatieontwikkelingen door projectontwikkelaars (gemeenten): - Bij gemeentelijke grondpositie: aardgasloos. - Beleid/bestemmingsplan voor gasloze nieuwbouw (vanaf vervallen van aansluitrecht op aardgas).</p> <p>Uitwisseling van kennis en ervaring tussen Drechtstedengemeenten (regio, provincie)</p>

¹ De volgende stap is dat ook voor bestaande bouw de regie voor de warmtevoorziening bij gemeenten komt te liggen.

<p>Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?</p>	<p>Gemeenten voeren gesprekken met projectontwikkelaars van lopende locatieontwikkelingen, aardgasloze aanbestedingen, beleid/bestemmingsplannen aardgasloze nieuwbouw Provincie Zuid-Holland: regeling kleinschalige energie-initiatieven² en komende actualisering van de Visie Ruimte en Mobiliteit met betrekking tot aardgasvrije nieuwbouw in bestemmingsplannen. Rijk: laten vervallen aansluitrecht op gas, door wetswijziging Warmtewet Stedin maakt de maatschappelijke kosten zichtbaar</p>
--	---

2.2.4 Onderwijs- en trainingsprogramma's bedrijfsleven

<p>Context</p>	<p>De energietransitie en de versnelling in de uitbreiding van het warmtenet kan een belangrijke aanjager zijn voor het lokale en regionale bedrijfsleven. Duizenden woningen en gebouwen moeten de komende jaren voor aansluiting op het warmtenet namelijk 'ontketeld' en 'omgebouwd' worden. Momenteel hebben installatie- en bouwbedrijven onvoldoende geschoold personeel om aan de verwachte vraag te voldoen. Dit kan een bedreiging vormen voor het realiseren van onze doelen.</p> <p>In de Duurzaamheidsfabriek loopt het programma Toptechniek in bedrijf waarin onderwijs, bedrijfsleven en overheid samen werken met als doel: <u><i>Te voorzien in voldoende goed geschoolde technische vmbo en mbo vakkrachten voor nu en in de toekomst.</i></u></p> <p>Het programma kiest voor een praktijkgerichte aanpak met oog voor de kracht van regio's. Het Platform Bèta Techniek faciliteert bij de uitvoering van de regionale plannen. Een van de onderdelen van Toptechniek in bedrijf zijn de Centra voor innovatief vakmanschap: publiek-private samenwerkingsverbanden gericht op een topsector om de innovatiekracht van de bedrijfssectoren te verhogen. De Duurzaamheidsfabriek is de thuisbasis van o.a. het Centrum voor Innovatief Vakmanschap Energie (CIV Energie).</p> <p>Het CIV Energie is een samenwerkingsverband tussen de Duurzaamheidsfabriek, bedrijven en ROC Da Vinci College. Binnen het CIV Energie wordt gewerkt aan:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. curriculumontwikkeling (reguliere opleidingen/ zij instromers) 2. ontwikkelen van een contextrijke leeromgeving 3. professionalisering docenten en praktijkbegeleiders <p>Het CIV beoogd hiermee vakmensen op te leiden <i>excellerend in duurzame technologie en met een focus op een leven lang leren.</i></p>
----------------	--

² Informatie is te vinden op <https://www.zuid-holland.nl/@16784/energietransitie/>

	<p>Als onderdeel van de GreenDeal met het Ministerie van Economische Zaken en Klimaat voor de versnelling van de energietransitie in de installatiebranche heeft brancheorganisatie Uneto-VNI een projectplan “Opleiding Warmtepomp” opgesteld. Partners van dit projectplan zijn Uneto-VNI, OTIB, DHPA, Gasunie en InstallatieWerk Nederland. Het doel van het project is het verhogen van het bewustzijn van duurzame oplossingen in de installatiebranche en daarnaast de scholing van het complete personeel van installatiebedrijven.</p> <p>De Provincie Zuid-Holland wil graag gevestigde installateurs en nieuw instromend personeel in de regio nieuwe, duurzame technieken laten adviseren en installeren bij hun klanten. De Provincie Zuid-Holland heeft de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht aan laten wijzen als zesde opleidingslocatie binnen bovenstaand projectplan. Dordrecht is namelijk een locatie waar het bedrijfsleven, onderwijs en overheid bij elkaar komen en samen werken.</p> <p>Door opleidingen dichterbij de installateurs in Zuid-Holland te brengen wordt het voor de installateurs een stuk laagdrempeliger om de stap naar nieuwe technieken te maken. Doordat de Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht nauw samenwerkt met het ROC Da Vinci kunnen monteurs in opleiding makkelijker bij de bestaande installatiebedrijven stage lopen en uiteindelijk instromen bij de installatiebedrijven. Uneto-VNI, OTIB, InstallatieWerk Nederland, ROVC en de Duurzaamheidsfabriek zien de Provincie Zuid-Holland graag aanhaken. InstallatieWerk Nederland heeft toegezegd voor de zomer 2018 de eerste groep van 80 mensen op de locatie Dordrecht opgeleid te kunnen hebben.</p>
<p>Samenwerkende partners</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Duurzaamheidsfabriek/Da Vinci College (trekker) • UNETO/VNI • Bouwend Nederland • Bedrijven als HVC, Verkerk, Priva en anderen • Gemeente • OZHZ (afstudeerstages, scholenprojecten, kennisopbouw) • Provincie Zuid-Holland
<p>Resultaat</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Onderzoek naar aantallen vakmensen per functiegroep per jaar (gedurende de aanlegperiode) • Aangepast curriculum voor studenten • Scholingsprogramma’s (theorie en praktijk) voor werkenden en zij-instromers • Voldoende BBL-plekken bij bedrijven (wat voldoende is moet nog worden onderzocht) • Oefen- en experimenteropstellingen gekoppeld in de Duurzaamheidsfabriek, Maakfabriek en waar mogelijk bij bedrijven • Innovatieprojecten voor de aanleg van warmte en het aanpassen van gebouwen
<p>Wat gaan we</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Arbeidsmarktonderzoek doen

daarvoor doen?	<ul style="list-style-type: none"> • Meerjarenprogramma opstellen met benodigde investeringen (om in gewenst tempo mensen te scholen voor de aanleg en uitbreiding van warmtenetten en de ombouw van gebouwen) • Curriculum ontwikkelen (reguliere opleidingen/ zij instromers) • Ontwikkelen van een contextrijke leeromgeving
Wat hebben we daarvoor nodig	<ul style="list-style-type: none"> • Middelen om onderzoek te doen en het meerjarenprogramma op te stellen • Samenwerking met de betrokken partijen vanuit gezamenlijke regie en organisatie • Fysieke faciliteiten • Expertise vanuit bedrijven en het onderwijs om programma's te maken • Expertise om de benodigde innovatie handen en voeten te geven
Monitor	Monitoren op basis van het meerjarenprogramma.

2.3 Energiebesparing

2.3.1 Plan Woningcorporaties energie neutrale woningvoorraad

Context	<p>De corporaties zijn op dit moment bezig met het verduurzamen van de voorraad naar gemiddeld een energielabel B. Dit zal voor de meeste corporaties uiterlijk 2024 zijn afgerond.</p> <p>Daarnaast zijn de corporaties nu bezig met de routekaart van Aedes waarin zij de doorrekening gaan maken wat inzicht geeft in de langetermijnstrategie om de gebouwde omgeving in 2050 CO2 neutraal te krijgen. In de loop van 2018 stuurt iedere corporatie de ingevulde Routekaart naar Aedes.</p>
(Samenwerkende) partners	<ul style="list-style-type: none"> - Gemeenten; - Huurdersorganisaties; - Huurders; - HVC; - Aedes; - Provincie Zuid Holland - Stedin
Resultaat	<p>In 2018 heeft elke corporatie een actueel beleidsplan duurzaamheid wat ook doorgerekend is op basis van de Routekaart van Aedes.</p> <p>Daarnaast blijven corporaties onverminderd inzetten op het verduurzamen van de woningvoorraad om de woonlasten van de huurders te laten dalen of</p>

	<p>in elk geval gelijk te laten blijven.</p> <p>Corporaties zullen met gemeenten samenwerken in de totstandkoming van regionale energiestrategie (het warmtetransitieplan).</p> <p>De door de corporaties ingevulde routekaarten geven inzicht in de omvang van en de benodigde investeringscapaciteit voor de verduurzamingsopgave van de sociale voorraad in bezit van de corporaties. Koepelorganisatie Aedes zal deze kennis inzetten bij onderhandelingen met de overheid.</p>
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>Meerjarenprogramma opstellen per corporatie waarin de ambities vertaald zijn tot een haalbaar en betaalbaar programma.</p> <p>Daarnaast gaan de corporaties in de Drechtsteden nog meer met elkaar samenwerken om kennis uit te wisselen.</p>
Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?	<p>Wat de corporaties nodig hebben zal vooral expertise, middelen (goedkope leningen) en subsidiemogelijkheden zijn. Ook is er behoefte aan aanpassing van (belemmerende) regelgeving. Daarnaast zal een nauwere samenwerking, met name als het gaat om afstemming van plannen/programma's, tussen de samenwerkende partners binnen Drechtstedenverband nodig zijn.</p> <p>Het bekostigen van de energietransitie is een forse opgave voor de corporaties. Samen met gemeente, provincie en overige partijen willen we passende maatregelen afspreken met de rijksoverheid om de doelen van de energietransitie te gaan halen.</p>
Monitor	<p>De belangrijkste monitor is de Aedes Benchmark. Met name de prestatievelden Duurzaamheid, Onderhoud & Verbetering en Beschikbaarheid en Betaalbaarheid zijn daarin leidend.</p>

2.3.2 Particulieren en VVE's 1

Organisatie met revolverend fonds

Context	<p>Energiebesparing in de Drechtsteden, in combinatie met de warmtetransitie, is de belangrijkste maatschappelijke opgave binnen de energietransitie. Het is een complexe en langjarige opgave. Omdat de opgave veel vraagt van particulieren en VVE's en een grote groep bewoners geen toegang heeft tot financiering, is het van belang om hen hierin te ondersteunen en te begeleiden. Hiervoor dient uitvoeringskracht, financiën en continuïteit in aanpak georganiseerd te worden teneinde deze doelgroep blijvend te kunnen ondersteunen en handelingsperspectief te kunnen bieden. Cruciaal binnen deze opgave is in gesprek te gaan en te blijven met de eigenaren en de betrokkenheid van burgers te organiseren. Communicatie speelt een centrale rol.</p> <p>Het oprichten van een duurzaam energiebedrijf voor de Drechtsteden (lieft in</p>
---------	---

	<p>de vorm van een coöperatie) is een middel om de uitvoering van de Energiestrategie verder gestalte te geven. Een coöperatie kan voorzien in een duidelijk loket voor duurzame energie en energiebesparing met hieraan gekoppeld een sterke uitvoeringsorganisatie. Met deze uitvoeringsorganisatie kan de gewenste versnelling in de uitvoering van het energiebeleid gerealiseerd worden. Niet alleen door het ondersteunen van burgers en bedrijven bij het treffen van energiebesparende maatregelen, maar ook door het vergroten van de uitvoeringskracht (bemensing, financiële focus).</p>
<p>Samenwerkende partners</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Energie Coöperatie Dordrecht (ECD) • Drechtstedengemeenten • banken • Regionaal Energieloket • Bouwend Nederland/ Uneto VNI, • lokaal/regionaal bedrijfsleven • burgerinitiatieven • provincie Zuid-Holland <p>Ook partners als het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting worden betrokken.</p>
<p>Resultaat</p>	<p>Een 'organisatie' voor de Drechtsteden (voorkeur voor een coöperatie) die in brede zin werkt aan de energietransitie, werkt aan fondsvorming en dit fonds revolverend inzet voor de ondersteuning van particuliere woningeigenaren en VVE's, bij het verduurzamen van hun huizen.</p> <p>De 'organisatie' krijgt de taak om in samenwerking met partners en bewoners de woningen transitie klaar te maken, in afstemming met de Projectorganisatie Drechtsteden Van Aardgas Los. Daarnaast richt zij zich op de realisatie van duurzame energieprojecten. Deze projecten zijn noodzakelijk om het beoogde revolverende fonds te voeden en de organisatie zelfstandig te laten draaien.</p> <p>Doel is per 1 januari 2019 over een operationele organisatie c.q. coöperatie te beschikken, die werkt aan het tot stand komen van een revolverend fonds, waarin in ieder geval alle gemeenten in kunnen gaan participeren, maar ook ruimte biedt aan andere publieke partijen.</p>
<p>Wat gaan we daarvoor doen?</p>	<p>De Energie Coöperatie Dordrecht (waarin de gemeente Dordrecht en HVC participeren) gaat een verkenning uitvoeren naar de haalbaarheid om de Energie Coöperatie Dordrecht door te ontwikkelen naar een coöperatie voor alle Drechtstedengemeenten, en onder welke voorwaarden gemeenten (maar ook andere publieke partijen) eventueel toe zouden kunnen treden. Dit moet leiden tot een concreet voorstel voor de gemeenten en eventueel andere partijen. De verkenning wordt ondersteund met een werkgroep vanuit het Strategisch E-Team.</p>

<p>Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?</p>	<p>Vooralsnog inzet van capaciteit vanuit de betrokken stakeholders. Met de verkenning wordt duidelijk wat nodig is voor een dergelijke operationele organisatie en welke partijen hierbinnen gaan samenwerken.</p> <p>De verkenning is eind eerste kwartaal 2018 afgerond. Het leidt tot een concreet voorstel op grond waarvan stakeholders een besluit kunnen nemen richting de begroting van 2019.</p>

2.3.3 Particulieren en VVE's 2

Wijkaanpak inclusief groepsaankopen

<p>Context</p>	<p>Energiebesparing in de Drechtsteden is, in combinatie met het uit faseren van aardgas, de belangrijkste maatschappelijke opgave binnen de energietransitie. Minder verbruik is minder duurzaam opwekken. Daarnaast moeten woningen transitieklaar zijn op het moment dat het aardgas afgesloten wordt. Dit is een complexe en langjarige opgave. Coördinatie van deze transitie gaat plaatsvinden vanuit Drechtsteden Van Aardgas Los.</p> <p>In het 'Vlekkenplan' uit de Warmtetransitieatlas (www.drechtsteden.nl/duurzaamheid/energie/warmte-transitie-atlas), dat is opgesteld voor de Energiestrategie Drechtsteden, is een eerste indicatie gegeven van mogelijke alternatieven voor aardgas in de wijken in de Drechtsteden. Daarnaast zijn in Energiestrategie Drechtsteden tien kansrijke gebieden benoemd om direct mee aan de slag te gaan. Dit zijn gebieden die vóór 2030 van het aardgas af gaan.</p>
----------------	---

	 <p>Het Regionaal Energieloket, dat de particuliere woningeigenaren binnen de gemeenten ondersteunt (Greenhome), heeft een wijkgerichte aanpak naar aardgasloos wonen ontwikkeld.</p> <p>De provincie Zuid-Holland onderschrijft het belang van de energiebesparingsopgave en stelt éénmalig een bedrag van € 100.000 beschikbaar voor de ondersteuning van het Regionaal Energieloket.</p>
<p>Samenwerkende partners</p>	<ul style="list-style-type: none"> • gemeenten • Regionaal Energieloket (Greenhome) • provincie • burgerinitiatieven, zoals Drechtse Stroom • woningeigenaren/burgers • ECD <p>Ook partners als het Stimuleringsfonds Volkshuisvesting wordt betrokken.</p>
<p>Resultaat</p>	<p>In 2018/2019 wordt in de gemeenten van de Drechtsteden een wijkgerichte aanpak 'uitgerold' gebruikmakend van het stappenplan van het Regionaal Energieloket (zie afbeelding hieronder), waarbij de particuliere woningeigenaren handelingsperspectief wordt geboden. De communicatie vindt plaats in lijn van de gezamenlijke communicatiestrategie. Hierbij is waar mogelijk aangesloten bij projecten/pilots in de wijk die vanuit Drechtsteden Van Aardgas Los worden voorbereid of wijken die 'kansrijk' zijn.</p>

	<p>Start: eerste helft 2018</p> <p>De wijkgerichte aanpak van het Regionaal Energieloket</p> <p>Nieuw: wijkgerichte aanpak richting aardgasloos wonen De eerste wijkaanpakken zijn inmiddels gepland. Benieuwd naar de mogelijkheden? Neem contact op voor meer informatie.</p> <p>Stap 1: check CBS/potentiekaarten/bestaande plannen van de gemeente</p> <p>Stap 2: check gelijksoortige woningen via Google Maps</p> <p>Stap 3: check op gebruik van het energieloket</p> <p>Stap 4: prioritering van wijken o.b.v. stap 1-3</p> <p>Stap 5: maken van een energieneutraal stappenplan per woningtype door adviseur</p> <p>Stap 6: presentatie van de stappenplannen tijdens een bewonersavond in de wijk</p> <p>Stap 7: organisatie collectieve inkoop van maatregelen voor één of meerdere wijken</p>
<p>Wat gaan we daarvoor doen?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Selectie van zeven tot tien wijken/buurtten in de Drechtstedengemeenten gebruikmakend van het Vlekkenplan en de nadere analyse van Greenhome. • Opzet draaiboek voor de wijkgerichte aanpakken in overleg met partijen. • Aanbod financiële mogelijkheden/constructies verkennen. <p><u>Trekker voorbereiding:</u> werkgroep onder de projectorganisatie Drechtsteden Van Aardgas Los</p> <p><u>Uitvoering:</u> de gemeenten/ Greenhome</p>
<p>Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • de provincie stelt circa € 100.000,- beschikbaar aan de Drechtstedengemeenten om het Regionaal Energieloket te ondersteunen. De middelen zijn bedoeld om concrete acties te organiseren. Binnen de wijkgerichte aanpak is ruimte voor collectieve aankopen en energiemaatregelen. Budget is voldoende voor zeven tot tien wijkaanpakken; • gemeenten, Greenhome en communicatieadviseur participeren in de werkgroep; mogelijk nog aangevuld met andere partners. • gemeenten faciliteren de uitvoering; stellen ruimte beschikbaar etc. <p>Inzet per gemeente: circa 50 uur (met gesloten beurs)</p> <p>Communicatieadviseur: circa 30 uur (Budget ondersteuning Regionaal Energieloket/resterende middelen VNG Budget)</p>
<p>Monitor</p>	<p>Greenhome levert per wijkgerichte aanpak een rapportage over de resultaten.</p>

--	--

2.3.4 Particulieren en VVE's 3

Besparingsconcepten

Context	<p>Drechtsteden heeft ruim 125.000 woningen, waarvan circa 73.000 koopwoningen. Voor nagenoeg al deze woningen betekent dit uiteindelijk dat ze afgesloten worden van het aardgas. Een forse opgave, wetende dat de woningvoorraad technisch verouderd is. Bijna de helft heeft een indicatief label D tot en met G. Tellen we daar de C-labels bij op dan is dit aantal ruim 90.000. In 2016 waren van de circa 51.000 definitieve labels slechts 8600 A/B.</p> <p>De woningen moeten transitieklaar gemaakt worden, zowel als het gaat om het treffen van energiebesparende maatregelen als het treffen van maatregelen voor de overgang naar een alternatieve warmtevoorziening.</p> <p>De opgave vraagt veel van de particuliere woningeigenaren, maar ook van ons. We willen de particuliere woningeigenaren en VVE's intensief ondersteunen, begeleiden en handelingsperspectief bieden, onder meer met het Regionaal Energieloket; organiseren acties etc. We zien daarbij het belang om met hen in gesprek te gaan en in gesprek te blijven.</p> <p>Een complicerende factor is dat een grote groep bewoners geen toegang heeft tot financiering terwijl energiebesparing juist tot lagere maandlasten kan leiden. Voor deze groep is het belangrijk om toegang te krijgen tot laagdrempelige besparingsconcepten die direct geld (maar ook comfort) gaan opleveren. Denk hierbij aan lease en ESCO-achtige constructies. Het Woningabonnement (Deventer) is hiervan een bekend voorbeeld. Het wordt uitgevoerd met publiek/privaat geld.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Energie Coöperatie Dordrecht • gemeenten • Provincie Zuid-Holland • lokaal/regionaal bedrijfsleven (ondernemers; installatiebedrijven; doe-het-zelf markten etc). • Regionaal Energieloket (Greenhome) • Bouwend Nederland/ Uneto VNI • Banken <p>Ook partners als Stimuleringsfonds Volkshuisvesting wordt betrokken.</p>
Resultaat	Verkenning, inclusief advies waarin:

	<ul style="list-style-type: none"> • beschikbare concepten worden beschreven (voor- en nadelen voor woningeigenaren); • ingegaan wordt op de financieringsconstructies: publieke-private financiering; wel/niet revolverend etc. • (mogelijke) rol van de samenwerkende partners aan bod komt; • aangegeven wordt hoe we dit organisatorisch kunnen inbedden.
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>In februari is de city deal woningabonnement door een groot aantal partijen (oa Bouwend Nederland; Uneto VNI; gemeentes) ondertekend. De gedachte is dat de energiebesparingsopgave vooral ook door de markt wordt opgepikt, met name om een structurele aanpak mogelijk te maken.</p> <p>De kennis en ervaringen van de aangesloten partijen willen we gebruiken voor een verkenning naar de mogelijkheden voor de particuliere woningeigenaren in de Drechtsteden.</p> <p>De verkenning richt zich op de toepassingsmogelijkheden van het Woningabonnement zoals dat in Deventer is ontwikkeld (hierbij is de financiering van de maatregel aan een woningeigenaar gekoppeld) en een variant hierop: het Woninggebonden abonnement (waarbij de financiering wordt gekoppeld aan een woning zelf).</p> <p>Het aanbieden van een woningabonnement brengt het stapsgewijze aanpassen/verduurzamen van woningen binnen bereik. Dit is uitermate geschikt voor woningen die op het Warmtenet Drechtsteden worden aangesloten.</p> <p>Verkenning wordt door een werkgroep onder regie van het Strategisch E-team uitgevoerd.</p>
Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?	<p>Inbreng (met gesloten beurzen): regionaal/lokaal bedrijfsleven, Bouwend Nederland, banken, Greenhome, ECD, PZH en gemeentes. Ook andere partners die een bijdrage kunnen en willen leveren worden betrokken.</p>

2.3.5 Wet milieubeheer 1 Handhavingsprogramma

Context	<p>De Wet milieubeheer verplicht bedrijven en instellingen met een energiegebruik groter dan 50.000kWh en meer dan 25.000 m³ aardgasequivalenten om energiebesparingsmaatregelen te nemen met een terugverdientijd van vijf jaar en korter. Ook stelt de Europese Energie-Efficiency Richtlijn (EED), alsmede de omgevingsvergunning (bij grootverbruikers) het uitvoeren van een energiebesparingsonderzoek</p>
---------	---

	<p>verplicht. De Omgevingsdienst Zuid Holland Zuid voert voor de gemeenten in de Drechtsteden het toezicht op bedrijven uit volgens een vastgestelde handhavingsstrategie. Conform het meerjarenplan energiebesparing van OZHZ worden gemeenten ondersteund in het behalen van de doelstellingen van de regionale energiestrategie Drechtsteden. De omgevingsdienst richt zich hierbij op energiebesparing in brede zin. Dit omvat tevens aan vervoer gekoppeld energieverbruik.</p> <p>De handhavingsstrategie is opgebouwd uit twee sporen die elkaar versterken, OZHZ en gemeenten nemen naast de regulerende en regisserende rol een faciliterende en stimulerende rol in door verschillende informatieve en adviserende trajecten met brancheondernemingen en ondernemersverenigingen.</p> <p>In onze handhavingsprogramma's intensiveren de Drechtsteden de komende jaren de aandacht voor energiebesparing bij bedrijven en instellingen. Daarnaast wordt in samenwerking met gemeenten het stimulerende spoor op het gebied van energiebesparing nader ingevuld.</p> <p>Tot slot wordt energie en energiebesparing en vervoersmanagement structureel meegenomen bij het opstellen van omgevingsvergunningen.</p>
<p>Samenwerkende partners regulerende spoor</p>	<ul style="list-style-type: none"> • OZHZ; trekker regulerende spoor • Gemeenten • Ondernemersverenigingen • Brancheondernemingen
<p>Samenwerkende partners stimulerende spoor</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Gemeenten; trekker stimulerende spoor • OZHZ • Ondernemersverenigingen • Brancheondernemingen • Winkeliersverenigingen • Koepel van beleggers • Parkmanagementorganisaties/BIZ • Bedrijvenmakelaars
<p>Resultaat</p>	<p>Een structurele en gewaarborgde aanpak van de wettelijke taken voor energiebesparing bij bedrijven en instellingen.</p> <p>Branche en/of gebiedsgerichte aanpak energiebesparing gericht op het stimuleren van bedrijven tot het nemen van energiebesparende maatregelen. Voorbeeldprojecten en succesverhalen. Nieuwe samenwerkingsverbanden.</p>
<p>Wat gaan we daarvoor doen?</p>	<p>Controle op energiebesparing</p> <ul style="list-style-type: none"> • Vergunningverlening • Beoordelen energiebesparingsonderzoeken en energie-audits • Thema controles energiebesparing met aanvullend advies

	<ul style="list-style-type: none"> • Branchegerichte aanpak stimulering • Gebiedsgerichte aanpak stimulering (bijv. bedrijventerreinen) <p>In het Jaarprogramma generiek toezicht 2018 van de omgevingsdienst Zuid Holland Zuid zijn voor de volgende projecten op het gebied van energiebesparing opgenomen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Project branchegerichte aanpak terugdringen energiegebruik <p>Middels een branche aanpak wordt toezicht gehouden bij inrichtingen op artikel 2.15 van het Activiteitenbesluit. Deze regelgeving dicteert het nemen van energiebesparende maatregelen met een terugverdientijd van vijf jaar of minder bij inrichtingen met een energiegebruik van meer dan 50.000 kWh elektra of 25.000 m3 gas. De inrichtingen worden per branche benaderd met behulp van de branchegerichte erkende maatregelen uit bijlage 10 van de Activiteitenregeling</p> <ul style="list-style-type: none"> • Project EED (European Energy-Efficiency Directive). De recent ingevoerde European Energy-Efficiency Directive (EED) schrijft voor dat grote ondernemingen met meer dan 250 fte concern breed en vaak met aanwezigheid in meerdere gemeenten eens in de vier jaar een energie-audit moeten uitvoeren. OZHZ beoordeelt de audit rapportages projectmatig op het voldoen aan de gestelde eisen in de 'Tijdelijke Regeling Implementatie richtlijn Energie Efficiëntie'. <p>In het eerste kwartaal van 2018 zal het concept van handhavingsprogramma Zuid Holland Zuid 2019 opgesteld. Bij het opstellen van dit programma zal worden gezien hoe energiebesparing meer aandacht kan krijgen en hoe dit naar de toekomst wordt gefinancierd. Door het verschuiven van aandacht binnen het programma of de inzet van extra middelen.</p>																																				
<p>Wat hebben we daarvoor nodig</p>	<p>In de 2018 wordt er in het Jaarprogramma generiek toezicht 2018 €85.172, (= 968 uur, = 0,69 FTE) gebudgetteerd voor toezicht op het gebied van energiebesparing in de Drechtsteden.</p> <table border="1" data-bbox="437 1317 1161 1727"> <thead> <tr> <th>2018</th> <th>Budget</th> <th>Uren</th> <th>FTE</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>Gemeente Alblasterdam</td> <td>4936</td> <td>56</td> <td>0,04</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Dordrecht</td> <td>26699</td> <td>303</td> <td>0,22</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht</td> <td>7343</td> <td>83</td> <td>0,06</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Papendrecht</td> <td>9586</td> <td>109</td> <td>0,08</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Sliedrecht</td> <td>10039</td> <td>114</td> <td>0,08</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Zwijndrecht</td> <td>15560</td> <td>177</td> <td>0,13</td> </tr> <tr> <td>Gemeente Hardinxveld-Giessendam</td> <td>11008</td> <td>125</td> <td>0,09</td> </tr> <tr> <td>TOTAAL</td> <td>€85.172</td> <td>968</td> <td>0,69</td> </tr> </tbody> </table> <p>Dit is onvoldoende om op een structurele wijze te werken aan de doelstellingen van het energie-akkoord en de regionale energiestrategie. Om het toezicht te waarborgen en uit te voeren is, in de ideale situatie op basis van het bedrijvenbestand, minimaal voor 2 FTE structureel budget nodig in de Drechtsteden. Of te wel 1.39 FTE formatie uitbreiding. Dit betekent per gemeente het volgende:</p>	2018	Budget	Uren	FTE	Gemeente Alblasterdam	4936	56	0,04	Gemeente Dordrecht	26699	303	0,22	Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht	7343	83	0,06	Gemeente Papendrecht	9586	109	0,08	Gemeente Sliedrecht	10039	114	0,08	Gemeente Zwijndrecht	15560	177	0,13	Gemeente Hardinxveld-Giessendam	11008	125	0,09	TOTAAL	€85.172	968	0,69
2018	Budget	Uren	FTE																																		
Gemeente Alblasterdam	4936	56	0,04																																		
Gemeente Dordrecht	26699	303	0,22																																		
Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht	7343	83	0,06																																		
Gemeente Papendrecht	9586	109	0,08																																		
Gemeente Sliedrecht	10039	114	0,08																																		
Gemeente Zwijndrecht	15560	177	0,13																																		
Gemeente Hardinxveld-Giessendam	11008	125	0,09																																		
TOTAAL	€85.172	968	0,69																																		

	2019	Budget	Uren	FTE	Aanvulling op budget
	Gemeente Alblasserdam	14281	162	0,12	9344
	Gemeente Dordrecht	77239	878	0,63	50540
	Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht	21244	241	0,17	13901
	Gemeente Papendrecht	27731	315	0,23	18146
	Gemeente Sliedrecht	29044	330	0,24	19004
	Gemeente Zwijndrecht	45016	512	0,37	29455
	Gemeente Hardinxveld-Giessendam	31846	362	0,26	20838
	TOTAAL	€246400	2800	2,00	€161228
	<p>Over werkprogramma en inzet op het gebied van energie en energiebesparing worden bij het tot stand komen van de werkplannen voor de jaren 2019 en verder afspraken gemaakt tussen OZHZ en gemeenten. Voor extra inzet op het gebied van energie en energiebesparing kunnen mogelijk de budgetten "lokale prioriteiten" worden aangewend.</p> <p>De omgevingsdienst vervult opdracht van gemeenten een faciliterende en stimulerende rol. Om dit vorm te geven is er aanvullend op het budget voor toezicht ca. 1 FTE (structureel) budget nodig. Hierbij zijn de kosten gerelateerd aan het bedrijvenbestand. Dit betekent het volgende per gemeente:</p>				
	2019	Budget	Uren	FTE	
	Gemeente Alblasserdam	7140	81	0,06	
	Gemeente Dordrecht	38620	439	0,31	
	Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht	10622	121	0,09	
	Gemeente Papendrecht	13866	158	0,11	
	Gemeente Sliedrecht	14522	165	0,12	
	Gemeente Zwijndrecht	22508	256	0,18	
	Gemeente Hardinxveld-Giessendam	15923	181	0,13	
	TOTAAL	123200	1400	1,00	
	<p>Over het vormgeven van het stimulerende spoor worden per gemeente afspraken gemaakt</p>				
Monitor	<p>Monitoring kan door een onderzoek te verrichten naar de effecten van de Wet milieubeheer en de activiteiten van de omgevingsdienst.</p> <p>Monitoring op de voortgang van het project.</p>				

2.3.6 Wet milieubeheer 2 Kredietverstrekking financiers

Context	Met het instellen van een verklaring waarmee bedrijven kunnen aantonen dat ze op het 'juiste' spoor zitten in de energietransitie, is het mogelijk om te
---------	--

	<p>beoordelen of bedrijven voldoen aan de wet- en regelgeving voor energiebesparing. Hiermee kunnen eisen gesteld worden in de context van financiering. Wij streven naar het ontwikkelen van een dergelijke verklaring. Hiervoor is het noodzakelijk om een adequaat overzicht te hebben van de "energieprestaties" (energiegebruik, getroffen maatregelen, energielabel pand etc.) van het MKB.</p> <p>Op dit moment wordt er door ECN (Energieonderzoek Centrum Nederland) voor de omgevingsdiensten een project over big-data uitgevoerd. Hiermee wordt getracht een overzicht te maken van de energieverbruiken van alle bedrijfspanden in Nederland. Een ander deel van de opdracht is de aanleg van een groenregister met hierin per bedrijf aangegeven de bij het bedrijf in bezit zijnde keurmerken en het energielabel van het betreffende bedrijfspand. Dit register kan, aangevuld met lokale gegevens over energiegebruik en getroffen maatregelen de basis vormen voor een regionaal register. Vanuit dit register kan op verschillende manieren worden gecommuniceerd. Waaronder met kredietverstrekkers.</p> <p>Over dit laatste is het noodzakelijk een (regionale) werkafspraken te maken tussen financiers en de omgevingsdienst.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • OZHZ • Gemeenten • Banken
Resultaat	<p>Het resultaat bestaat uit 3 elementen:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Data verzameling en verwerking (opstellen register) 2. Werkafspraken kredietverstrekkers over gegevens uitwisseling 3. Verklaring afgeven bedrijven
Wat gaan we daarvoor doen?	Bouwen van een groenregister voor de regio, Onderzoeken juridische implicaties en opstellen werkafspraken met noodzakelijke formats
Wat hebben we daarvoor nodig	<p>Benodigde middelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • out of pocket nihil • Uren
Monitor	De extra stimulans vanuit de financier en omgevingsdienst heeft een positief effect op energiebesparing bij bedrijven.

2.3.7 Ondersteuning MKB 1

Ondersteuning MKB (1): Ondersteuning bij investeringen in innovatie: verbreding MKB-Katalysatorfonds naar andere sectoren dan de maritieme maakindustrie

Context	<p>Veel voor de energietransitie noodzakelijk technieken staan nu nog in de kinderschoenen (energie opslag) of zijn voor verbetering vatbaar. Dit biedt bedrijven in onze regio kansen voor innovatie. Deze innovaties maken ons bedrijfsleven competitiever. In het licht van de doelstellingen van de regionale energiestrategie verdienen zij ondersteuning.</p> <p>In de regio functioneert het MKB-Katalysatorfonds dat innovatie bij MKB-bedrijven in de (maritieme) maakindustrie versnelt. Dit fonds verstrekt financiële bijdragen in de vorm van subsidies, voor onder meer prototyping en haalbaarheidsonderzoeken door het bedrijfsleven. Het fonds ondersteunt nu al voor de energietransitie noodzakelijke innovaties binnen de (maritieme) maakindustrie.</p> <p>Het is voor de regionale energiestrategie wenselijk om het werkingsgebied van dit fonds verder te verbreden, met aandacht voor de innovaties in het MKB-bedrijfsleven die ingegeven zijn door de energietransitie.</p> <p><i>Loket en verbinding met onderwijs</i></p> <p>Het MKB-Katalysatorfonds verricht haar werkzaamheden vanuit de Duurzaamheidsfabriek en levert hiermee een bijdrage aan de campus ontwikkeling Leerpark.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Trekker: Drechtsteden Regionaal team MKB -stimulering en -innovatie (aansturing en secretariaat) • Duurzaamheidsfabriek • Katalysatorfonds
Resultaat	Eind 2018 ; Verbreding van het MKB-Katalysatorfonds naar innovaties op het gebied van energietechniek.
Wat gaan we daarvoor doen?	In overleg met adviescommissie werken aan fondsverbreding
Wat hebben we daarvoor nodig	Past binnen de huidige fondsofzet; capaciteit Drechtsteden Regionaal Team MKB-stimulering en –innovatie

2.3.8 Ondersteuning MKB 2

Ondersteuning bij investeringen in innovatie: oprichten MKB loket voor innovaties en onderzoek het instellen van een MKB innovatiefonds

Context	<p>In de regio functioneert het MKB-katalysatorfonds dat innovatie bij MKB-bedrijven in de (maritieme) maakindustrie versnelt. Dit fonds verstrekt financiële bijdragen in de vorm van subsidies, voor onder meer prototyping en haalbaarheidsonderzoeken door het bedrijfsleven. (zie MKB-ondersteuning 1)</p> <p>De Drechtsteden willen de keten van ideeontwikkeling naar prototyping, opschaling en marktintroductie van innovaties maximaal ondersteunen. De locatie hiervoor is de op het Leerpark beoogde campusontwikkeling. Een deel van deze keten wordt ingevuld door Innovation Quarter dat ontwikkelingen risicodragend ondersteunt. De Drechtsteden willen, in aanvulling op de activiteiten van Innovation Quarter en het reeds bestaande katalysatorfonds, onderzoeken of zij binnen de hierboven genoemde keten een risicodragende bijdrage aan het MKB willen leveren door het oprichten van een MKB-Innovatiefonds. Dit vergt echter een meer omvangrijke vorm van fondsvorming, met een revolverend karakter.</p> <p><i>Loket en verbinding met onderwijs</i></p> <p>Net als het MKB-Katalysatorfonds zal dit innovatiefonds een bijdrage moeten leveren aan de in het Leerpark beoogde campusvorming. Door ook dit fonds een positie te geven in Duurzaamheidsfabriek ontstaat een centraal punt in de Drechtsteden waar het MKB terecht kan met vragen op het gebied van innovatie, financiering van energiemaatregelen, subsidiemogelijkheden en onderwijs (zie Ondersteuning MKB 1 en 3.) Dit centrale punt willen we door ontwikkelen naar een MKB-loket, ook wanneer uit het bovenstaande onderzoek mocht blijken dat het MKB-Innovatiefonds geen meerwaarde bied voor de regio gezien de door Innovation Quarter ontplooidde activiteiten.</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Trekker: Drechtsteden Regionaal team MKB-stimulering en -innovatie (aansturing en secretariaat) • Duurzaamheidsfabriek • Provincie Zuid-Holland • Banken • Drechtsteden • Gemeenten
Resultaat	<p>Onderzoek naar fondsvorming, fondsmanagement en instellen MKB-Innovatieloket en, afhankelijk van resultaten, het doen van een voorstel voor het instellen van een MKB-Innovatiefonds met een revolverend karakter.</p>
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>2018: Onderzoek naar fondsvorming, fondsmanagement en instellen MKB-innovatiefonds met bijbehorend loket.</p>

Wat hebben we daarvoor nodig	Capaciteit: Drechtsteden Regionaal Team MKB-stimulering en -innovatie

2.3.9 Ondersteuning MKB 3

Ondersteuning bij investeringen maatregelen: Onderzoek naar MKB-Duurzaamheidsfonds

Context	<p>Voor woningeigenaren is een stelsel van financieringsmaatregelen opgetuigd die binnen de energie transitie moet faciliteren. Voor MKB bedrijven maar ook sportverenigingen en scholen in de regio en elders geldt dat toegang tot financiering van energiemaatregelen lastig is. Banken lenen voornamelijk geld uit voor hun 'core business' en zijn minder geneigd te lenen voor verduurzaming van vastgoed.</p> <p>Er zijn twee doelgroepen waar een nieuw Energiefonds Drechtsteden echt een aanvulling vormt op al bestaande instrumenten als rijkssubsidies en belastingmaatregelen:</p> <ul style="list-style-type: none"> • MKB-financiering voor het treffen van energie besparingsmaatregelen • financiering van collectieve (inwoner)initiatieven voor realisering van duurzame energieproductiemiddelen <p>De Drechtsteden willen, in aanvulling op de op innovatie gerichte activiteiten, onderzoeken of zij de financiering van energiebesparingsmaatregelen door het MKB kan faciliteren door het instellen van een MKB duurzaamheidsfonds dat tegen een vergoeding geld beschikbaar stelt aan het MKB. Dit vergt echter een meer omvangrijke vorm van fondsvorming, met een revolverend karakter.</p> <p>Voor de financiering van collectieve (inwoner)initiatieven voor realisering van duurzame energieproductiemiddelen heeft de provincie Zuid Holland de subsidieregeling Lokale initiatieven energie-transitie in het leven geroepen. Vanuit de regio zullen we daarom op dit vlak voorr als nog geen initiatieven ontplooien.</p> <p><i>Loket en verbinding met onderwijs</i></p> <p>Bij aansturing door de Duurzaamheidsfabriek ontstaat een centraal punt in de Drechtsteden waar het MKB terecht kan met vragen op het gebied van innovatie, financiering van energiemaatregelen, subsidiemogelijkheden en onderwijs. (Zie Ondersteuning MKB 2)</p>
Samenwerkende partners	<ul style="list-style-type: none"> • Trekker: Drechtsteden Regionaal team MKB-stimulering en -innovatie (aansturing en secretariaat) • Provincie Zuid-Holland • Banken

	<ul style="list-style-type: none"> • Drechtsteden • Gemeenten • Duurzaamheidsfabriek
Resultaat	Voorstel instellen MKB-Duurzaamheidsfonds
Wat gaan we daarvoor doen?	2019 :Onderzoek naar fondsvorming, fondsmanagement en instellen MKB-Duurzaamheidsfonds
Wat hebben we daarvoor nodig	Capaciteit: Drechtsteden Regionaal team MKB-stimulering en -innovatie

2.4 Afgaan van benzine, diesel en stookolie

2.4.1 Versnelling infrastructuur zero-emissie vervoer

Context	<p>Alle Drechtstedengemeenten hebben bestaand beleid voor het faciliteren van marktpartijen om laadinfrastructuur voor elektrisch rijden te plaatsen en exploiteren.</p> <p>Inmiddels zijn er een aantal ontwikkelingen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Er zijn nieuwe eisen ontwikkeld voor laadpalen, die zijn nog niet opgenomen in het beleid. - In de autobranche is een versnelling gaande in het aanbod van betaalbare elektrische auto's met een goed afstands bereik. Het aantal aanvragen voor elektrische laadpalen zal sterk toenemen. - Het opladen van voertuigen zal een rol gaan spelen in de energiebalans, door middel van Smart Charging. Dat is de toepassing van slimme en innovatieve technieken die het opladen van elektrische auto's op het beste moment mogelijk maken. Bijvoorbeeld als het 's nachts hard waait en er weinig vraag naar stroom is of in de middag als de kracht van de zon het grootst is. <p>In toenemende mate komen er ook elektrisch aangedreven waterstofauto's op de markt.</p>
Samenwerkende partners	<p><i>Gemeenten</i> zijn verantwoordelijk voor het faciliteren van de realisatie van laadinfra door marktpartijen.</p> <p><i>Marktpartijen</i> voor het doen van investeringen in en exploiteren van laadinfra.</p> <p><i>Stedin</i> voor het aansluiten van de laadinfra op het elektriciteitsnet</p> <p><i>Provincie</i> Regeling energietransitie in mobiliteit³.</p>

³ <https://www.zuid-holland.nl/loket/subsidies/subsidies/@17991/energietransitie-0/>

Resultaat	<ol style="list-style-type: none"> 1) Actueel gemeentelijk beleid voor laadinfrastructuur 2) Gestandaardiseerd aanvraagproces via aanvraagportaal en workflow-tool 3) Samenhang van laadinfra met het Warmtetransitieplan en Zonneoffensief 4) Verkenning van de mogelijkheid voor een Proeftuin smart charging, waarbij de e-rijder lokaal opgewekte, duurzame energie kan laden. 5) Vaststellen en uitvoeren Logistieke Agenda Drechtsteden, in het kader van de Groeiagenda Drechtsteden 6) Onderzoek waterstof in de energietransitie Drechtsteden en mogelijke rollen van de overheid
Wat gaan we daarvoor doen?	<p>We gaan het beleid voor laadinfra actualiseren en het aanvraagproces standaardiseren.</p> <p>We verkennen de mogelijkheden voor een Proeftuin smart charging.</p> <p>We onderzoeken de rol van waterstof in de energietransitie Drechtsteden.</p>
Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?	<p>Gemeenten: uren, kosten aanvraagportaal</p> <p>Regio: organiseren uitwisseling van kennis en ervaring tussen gemeenten</p> <p>NKL (Nationaal Kenniscentrum Laadinfra): levert expertise</p> <p>VNG: actualisatie van de model beleidsregels voor laadinfrastructuur</p> <p>E-Laad: levert kennis en innovatie op het gebied van de proeftuin Smart Charging en samenhang met het Warmtetransitieplan en Zonneoffensief</p> <p>Stedin: voor het ontsluiten van informatie over de impact van elektrisch rijden en smart charging op het elektriciteitsnet, meedenken over realisatie van laadinfrastructuur in relatie tot het netwerk en tijdige levering van aansluitingen.</p>

2.5 Duurzaam opwekken

2.5.1 Zonneoffensief

Context	<p>In de Drechtsteden lopen allerlei initiatieven om het potentieel in de opwekking van zonne-energie verder te vergroten. Voorbeelden zijn de organisatie van collectieve inkoop van zonnepanelen voor particulieren met medewerking van het Regionaal Energieloket en de realisatie van zonneweides. Maar ook een project als 'zon op andermans dak' (postcoderoosprojecten), waarvan inmiddels 9 daken zijn gerealiseerd of in voorbereiding. Dit project waarbij een aantal bedrijven collectief subsidie aanvraagt, panelen aanschaft etc. loopt in de Westelijke Dordtse Oever (Dordrecht), en is zeker voor ondernemers interessant,</p> <p>Het zonne-offensief gaan we voortzetten, waarbij de nadruk ligt op collectief, grootschalig en esco-achtige constructies. Met oog voor bewonersparticipatie.</p>
---------	---

Samenwerkende partners	Nagenoeg alle partijen en partners die de samenwerkingsovereenkomst ondertekenen kunnen hier hun rol in pakken. Dit veld zal door partijen die volgend jaar een bijdrage willen leveren aan het zonneoffensief ingevuld worden.
Resultaat	In 2018: <ul style="list-style-type: none"> • Plan van aanpak om nieuwe zonne-installaties te realiseren in de Drechtsteden.
Wat gaan we daarvoor doen?	<ul style="list-style-type: none"> • Waar mogelijk zonnepanelen plaatsen op eigen gebouwen. • een collectieve inkoop voor particulieren woningeigenaren in de Drechtsteden organiseren.
Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?	Partijen dragen bij vanuit hun eigen verantwoordelijkheid en mogelijkheden.
Monitor	Aan het eind van 2018 wordt het 'net' opgehaald.

2.5.2 Visie duurzame energie

Context	In de Drechtsteden zijn verschillende bronnen aanwezig waaruit energie kan worden opgewekt: zonne-energie kleinschalig, zonne-energiegrootschalig, windenergie, geothermie, energie uit water en energie uit biomassa.
Samenwerkende partners	<p><i>Gemeenten</i> zijn verantwoordelijk voor de ruimtelijke ordening en voor het opstellen van een gemeentelijke Omgevingsvisie.</p> <p><i>Alle Partijen</i> realiseren of faciliteren waar mogelijk opwekking van duurzame energie op de eigen kavels, gebouwen en civiele kunstwerken.</p> <p><i>Stedin</i> Netbeheer ontsluit informatie over de capaciteit van het bestaande elektriciteitsnet en het aangeven wat de impact is van nieuw te ontwikkelen opwekking van duurzame energie.</p> <p><i>Provincie Zuid-Holland</i> geeft kaders in de Visie Ruimte en Mobiliteit, waaronder voorkeurslocaties en experimenteerruimte voor zonne-energie en aangekondigde maatschappelijk dialoog in 2018 over windenergie na 2020.</p> <p><i>OZHZ</i> adviseert bij omgevingsvisies op 3D-ordening milieu en duurzaamheid.</p>
Wat willen we	Visie op mogelijkheden voor opwekking van Duurzame Energie.

bereiken?	
Wat gaan we daarvoor doen?	Gemeenten stellen een visie op met de mogelijkheden en condities voor gebouwgebonden en grondgebonden opwekking van duurzame energie: zonne-energie op daken, zonneweides, wind op land en overig (biomassa, energie uit stromend water). Voor geothermie sluit deze visie aan op het Warmtetransitieplan, eventuele gemeentelijke ondergrondvisies en op de provinciale Ondergrondvisie. Deze visie wordt op termijn onderdeel van de op te stellen gemeentelijke Omgevingsvisie en het Omgevingsplan.
Organisatie	Lokaal of meervoudig lokaal. Besluitvorming door gemeenten.
Wat hebben we daarvoor nodig? Wie draagt wat bij?	N.t.b.

2.6 Eigen organisatie

2.6.1 Borging energietransitie in de eigen organisatie	
Context	Iedere Partij of Partner gaat binnen de eigen organisatie aan de slag met de acties/projecten/opdrachten vanuit het gezamenlijke programma. Daarom is het ook belangrijk dat deze activiteiten ook binnen de eigen organisatie gedragen worden en er commitment ontstaat voor de projecten. Daarnaast is het belangrijk ook als Partij of Partner zelf voorbeeldgedrag te tonen, door de eigen assets energieneutraal te gaan maken.
Samenwerkende partners	Alle Partijen en Partners.
Resultaat	Aanpak voor energiebesparing en opwekking van duurzame energie op eigen gebouwen en kavels. Plannen om eigen assets energieneutraal te maken. De energietransitie is integraal onderdeel van eigen projecten en beleid.
Wat gaan we daarvoor doen?	Alle partijen borgen de in deze Samenwerkingsagenda opgenomen deelname en bijdragen voor de gezamenlijke projecten, zoals

	<p>opgenomen in de agendalijnen, door middel van een plan van aanpak of op een andere manier.</p> <p>Alle Partijen benutten eigen kavels, gebouwen en civiele kunstwerken voor opwekking van duurzame energie.</p> <p>Alle Partijen maken een plan voor het energieneutraal maken van de eigen assets (gebouwen, civiele kunstwerken en wagenpark).</p> <p>Alle Partijen passen de ontwikkellijnen van de Energiestrategie toe bij eigen beleid en projecten, stralen deze manier van werken (naar buiten toe) uit, en dragen de Energiestrategie mede uit via de eigen communicatiekanalen.</p>
Drechtse Stromen	<p>De samenwerkingsovereenkomst biedt perspectief om grote stappen te zetten. Op het gebied van energie kan er voor mensen weer richting, inzicht en overzicht ontstaan. Wij zijn er van overtuigd dat om het vertrouwen van bewoners te winnen het zaak is om burgerorganisaties in te schakelen als onafhankelijke partij.</p> <p>Drechtse Stromen heeft intussen bewezen burgers bij de transitie te betrekken die tot dan tot de groep ongeïnteresseerden hoorden. Grote aantallen geïnteresseerden hebben zich aangemeld voor Zon-op-andermans dak. Juist bij het minder sexy 'energie besparen' hebben we met de blok-voor-blokaanpak ook tot dan toe ongeïnteresseerden. De Coöperatie Drechtse Wind heeft zeker bijgedragen aan versterking van het draagvlak voor windenergie. Door de kans te bieden dat mensen hun eigen energie opwekken vermindert de weestand zoals we die elders veel zien.</p> <p>Als Drechtse Stromen willen we een belangrijke bijdrage leveren aan de uitvoering van de Energiestrategie Drechtsteden. De in de samenwerkingsagenda genoemde aanpak bij energiebesparing op wijk-, buurt- en blokniveau kunnen wij in belangrijke mate vormgeven op basis van onze ervaring.</p> <p>Wij bieden aan deze aanpak samen met u uit te werken en vervolgens in te voeren. Na een centrale start in een wijk willen we inzetten op kleinschalige organisatie op buurt- en blokniveau, waarbij ook een belangrijke rol is weggelegd voor buurtbewoners zelf. We leggen daarbij contact met lokale stakeholders en de bestaande wijkplatforms, afhankelijk van de lokale situatie. De concrete uitwerking zal plaats vinden in overleg met de gemeenten. Aan onze kant is verdere professionalisering nodig, evenals uitbreiding van de capaciteit aan energieambassadeurs. De stichting heeft hier onvoldoende eigen middelen ter beschikking. Wij zijn bereid een voorstel te maken omtrent de genoemde wijkaanpak met een daarbij behorende begroting. Wij zullen er alles aan doen om de kanteling in de Drechtsteden te versnellen.</p>

<p>Duurzaamheidsfabriek en/of Coöperatie Leerpark</p>	
<p>Economic Development Board Drechtsteden</p>	<p>Gedeelde ambities in Energiestrategie 2050 en projecten van de Economic Development Board:</p> <p>Als strategische samenwerking tussen bedrijfsleven, onderwijs en overheid in de Drechtsteden zet de Economic Development Board (EDB) zich – naast en met de bestaande samenwerkingsverbanden – in voor een sterkere economische regio. Het gezamenlijk aanpakken van de Energiestrategie biedt hiervoor volop kansen.</p> <p>De EDB staat voor goed wonen, werken (be)leven en innoveren in de regio Drechtsteden. De Energiestrategie raakt dit allemaal. Het thema klimaat is ook een belangrijk onderdeel in diverse projecten van de EDB. Zo is het Binnenvaart Centre of Excellence onder andere bezig met schoon varen en wordt samen met de Werkgevers Drechtsteden en VitrumNet ingezet op het maximaal benutten en uitbreiden van de reeds bestaande glasvezelinfrastructuur in de regio. Daarnaast heeft de EDB met Fokker, Damen, Boskalis en Heerema Fabrication Group initiatief genomen om te komen tot een netwerk van jonge professionals. Daarbij worden challenges aangegaan op het eerste thema 'Climate: The Future Generation'. Er wordt hierbij naar zowel producten in de maakindustrie als naar diverse vormen van dienstverlening gekeken. Middels deze unieke samenwerking van bedrijven in de wereldtop zijn de pijlen gericht op klimaat en innovatie.</p> <p>De Economic Development Board staat achter de doelstellingen die door de regio Drechtsteden zijn geformuleerd in het kader van de energietransitie. Naast goede bereikbaarheid (lightrail, vervoer over water, aanpak files) is de transformatie van woonmilieus een goed voorbeeld. De Drechtsteden streven naar een gebouwde omgeving die energieneutraal is in 2050. Om energieneutraal te worden is een combinatie nodig van energiebesparing, duurzame elektriciteit en duurzame warmte. De regio Drechtsteden heeft oog voor nieuwe technologische ontwikkelingen, waarbij de EDB slimme combinaties maakt naar bedrijven en actief bijdraagt aan het in gang zetten van de beweging tot energieneutraal.</p>
<p>Energiecoöperatie Dordrecht</p>	
<p>Gemeente Alblasserdam</p>	<p>In Alblasserdam zijn doelstellingen geformuleerd in de Duurzaamheidsagenda 2016-2020 "Samen slim investeren" die aansluiten bij de ontwikkelijnen van de Energiestrategie. Deze doelstellingen hebben betrekking op energiebesparing en het vergroten van het aandeel hernieuwbare energie voor de gebouwde omgeving in Alblasserdam.</p>

	<p>Concrete projecten die in 2018 zullen worden uitgevoerd zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Renovatie van het gemeentehuis, met toepassing van duurzame energie oplossingen (van energielabel F naar energielabel A) - Onderzoek naar mogelijkheden voor warmteopwekking uit het riool (riothermie) - Zonnepanelen (+/- 250 stuks) plaatsen op gemeentelijk en maatschappelijk vastgoed.
Gemeente Dordrecht	
Gemeente Hendrik-Ido-Ambacht	<p>In Hendrik-Ido-Ambacht ondersteunen we actief de energiestrategie Drechtsteden. Onze eigen bedrijfsvoering en projecten leggen we voortaan langs deze lat.</p> <p>Zo ontwikkelen we het bedrijventerrein Ambachtsezoom volgens de cradle-to-cradle principes. Op deze locatie zal geen gas meer worden aangelegd. Voor onze nieuwbouwlocatie de Volgerlanden-Oost onderzoeken we een duurzame energievoorziening. En we gaan de auto's van de buitendienst binnenkort vervangen door elektrische modellen. In de nieuwe collegeperiode gaan we de implementatie van de Energiestrategie voor onze gemeente verder uitwerken.</p>
Gemeente Hardinxveld-Giessendam	<p>De gemeente Hardinxveld-Giessendam werkt begin 2018 aan een lokale duurzaamheidsagenda. Met de agenda maken we verder werk van het verduurzamen en het zo mogelijk energieneutraal maken van onze gemeente, in lijn met de doelstellingen van het rijk. Deze agenda beschrijft de stappen die de gemeente samen met de samenleving op korte en middellange termijn gaat zetten om de doelstellingen te bereiken. We sluiten aan bij de 5 ontwikkellijnen van de Energiestrategie. De totstandkoming van de agenda en de uitvoering daarvan komt in nauwe samenwerking met inwoners, ondernemers, verschillende gemeentelijke afdelingen, de woningcorporatie, nutsbedrijven en onderwijs tot stand. Deze lokale duurzaamheidsagenda is naar verwachting in juni 2018 af.</p>
Gemeente Papendrecht	<p>De energiestrategie staat hoog op onze agenda en wij gaan de vijf ontwikkellijnen borgen in onze gehele organisatie en actief uitdragen naar onze inwoners en bedrijven. Onze belangrijkste boodschap is en blijft energiebesparen en verduurzamen. Duurzame energie zal een belangrijk onderdeel worden in onze omgevingsvisie, we gaan onze inwoners hier actief bij betrekken. Want verduurzamen betekent vaak veranderingen aan de woning of in de omgeving en kan heftige emoties oproepen. Fossiele energie zit onder de grond, maar duurzame energie zit bijna altijd zichtbaar boven de grond en heeft dus ruimtelijke impact en raakt de omgevingsbeleving van inwoners.</p> <p>Verder gaan we de, met succes, uitgevoerde pilot circulair samenwerken op bedrijventerrein Oosteind in 2018 uitbreiden naar circulair samenwerken in heel Papendrecht, waardoor alle bedrijven mee kunnen doen. Gebruik maken van elkaars reststoffen, samen delen van materiaal, van mensen, van ruimtes maar ook bijvoorbeeld samen een dak delen voor opwekken van duurzame energie.</p>

	<p>We willen in 2018 een begin maken met het warmtenet en een intentieovereenkomst sluiten met Woonkracht 10 en HVC inzake de levering van warmte door HVC aan de nieuwbouw- en bestaande bouw van WK10. Gezamenlijk zal worden gezocht naar een renovatieproject van WK10 waar het financieel haalbaar is om de woningen van het gas los te halen en aan te sluiten op een warmtenet.</p> <p>Papendrecht heeft de 1e ontwikkellijn over het losgaan van gas aangescherpt tot 'losgaan van aardgas bij nieuwbouw en gefaseerd waar mogelijk bij bestaande bouw'.</p>
Gemeente Sliedrecht	<p>Gemeente Sliedrecht bereidt momenteel een Duurzaamheidsagenda voor. Naar verwachting wordt deze in het eerste kwartaal van 2018 vastgesteld door de Raad. In de Duurzaamheidsagenda worden de doelstellingen en ambities van de Samenwerkingsagenda Drechtsteden Energieneutraal verwerkt en lokaal doorgepakt. Aan de Duurzaamheidsagenda is een uitvoeringsprogramma voor de jaren 2018-2022 gekoppeld met korte termijn activiteiten op de thema's energie, schone lucht, circulaire economie en bewustwording. Sliedrecht breidt daarmee de ambities op het thema duurzaamheid verder uit. Daarnaast is een vijfde, overkoepelend thema voorzien: voorbeeldige gemeente. Goed voorbeeld doet immers volgen.</p>
Gemeente Zwijndrecht	<p>De Zwijndrechtse Energieagenda 2017-2023 beschrijft de lange termijn doelstellingen aan de hand waarvan we in 2050 een energieneutrale gemeente willen zijn en laat zien hoe we op korte termijn met concrete projecten invulling willen geven aan de doelstellingen. Met de agenda sluit Zwijndrecht aan op de ontwikkellijnen van de Energiestrategie Drechtsteden. Bij de vaststelling van de energieagenda heeft de gemeenteraad budget en fte beschikbaar gesteld om uitvoering te geven aan de ambities op het gebied van energie.</p> <p><i>Uitfaseren aardgas</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Er wordt gewerkt aan een intentieovereenkomst met Woonkracht 10, Trivire en HVC om een begin te maken met het warmtenet in Zwijndrecht. Het concept hiervan is naar verwachting begin 2018 gereed. - De gemeente vindt het niet meer wenselijk om nieuwbouw aan te sluiten op aardgas. De gemeenteraad nam hierover op 27 juni 2017 unaniem de motie 'van gas los' aan. <p><i>Energie neutrale nieuwbouw</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Bij gronduitgifte stelt de gemeente waar mogelijk, aanvullende eisen aan de energieprestaties van nieuwbouw, energieneutraliteit is hierbij het uitgangspunt. - We stellen GPR beschikbaar aan ontwikkelaars, particulieren en bedrijven om de energieprestaties bij nieuwbouw en renovatie te kwalificeren.

	<p><i>Energiebesparing en vergroten duurzaam energiegebruik door bedrijven</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Samen met het bedrijfsleven gaan we projecten opzetten om de opwek van duurzame energie te vergroten door middel van zonnepanelen. De gemeente stimuleert de opwek van duurzame energie door partijen bij elkaar te brengen rond (collectieve) energieprojecten. - De samenwerking met de Omgevingsdienst Zuid Holland Zuid wordt geïntensiveerd om energiebesparing bij bedrijven te stimuleren. De expertise van de Omgevingsdienst wordt ingezet om het bedrijfsleven te adviseren over energiebesparende maatregelen, opwek en financieringsmogelijkheden. <p><i>Vergroten duurzame energie opwek en Iconische projecten</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - De gemeente brengt alle mogelijke locaties voor (grootschalige) opwek van zonne-energie in kaart en communiceert daar actief over. Het gaat hierbij zowel om daken en grondgebonden locaties. - De wil gemeente medewerking verlenen aan iconische projecten die bijdragen aan een duurzame energieproductie en aan bewustwording. Een voorbeeld van een icoonproject is het 'Natuur- en Recreatiecentrum' op de Hooge Nesse. Het gebouw is een voorbeeld op gebied van duurzaam bouwen omdat het is ontworpen vanuit circulaire principes en voorziet in eigen energiegebruik. <p><i>Openbaar vervoer</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - In samenwerking met parkmanagement en andere partners onderzoeken wij de haalbaarheid van een openbaarvervoer voorziening voor bedrijventerreinen. <p><i>Verduurzaming eigen organisatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Het gemeentehuis en gemeentelijk vastgoed worden steeds verder verduurzaamd. Bij verkoop en de herontwikkeling van maatschappelijk vastgoed stelt de gemeente waar mogelijk aanvullende eisen aan de energieprestaties voor renovatie of nieuwbouw. Daarnaast wordt de wens uitgesproken gebouwen niet meer aan te sluiten op gas. - De gemeente werkt verder aan het realiseren van energiebesparing in de openbare verlichting. - We zetten in op het vergroten van de bewustwording in eigen organisatie, o.a. door een bewustwordingscampagne. <p><i>Communicatie</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - Communicatie ten behoeven van kennis, bewustwording en enthousiasme vormt de rode draad door de energieagenda. We doen dat onder andere via onze website, een nieuwsbrief en via een speciale energiepagina in Stadsnieuws. Daarnaast vinden we het belangrijk een actieve manier kennis te delen.
HVC	

<p>Omgevingsdienst Zuid-Holland-Zuid</p>	<p>OZHZ draagt bij aan een duurzame regio door te adviseren over een bewuster (her)gebruik van grondstoffen en energie. Hiermee wordt schade aan het milieu voorkomen, verbetert de kwaliteit van de leefomgeving en wordt gezorgd voor een toekomstbestendig beleid bij bedrijven en instellingen.</p> <p>Bedrijven en instellingen zijn sinds 1993 verplicht om energie te besparen volgens de Wet Milieubeheer. In 2015 is OZHZ gestart met een project om energiebesparing bij bedrijven en instellingen te intensiveren, professionaliseren en te waarborgen binnen de organisatie; energie verankerd binnen de organisatie van OZHZ. Er is een Meerjarenplan Energie (MJP-E) opgesteld met als uitgangspunt kwaliteitsborging volgens de VTH kwaliteitscriteria 2.1 (IPO & VNG, 2012), hiertoe behoort naast de uitvoer o.a. de opleiding van adviseurs en monitoring van het effect van toezicht.</p> <p>Naast de wettelijke taken van vergunningverlening, toezicht en handhaving, richt OZHZ zich op duurzaamheid en energiebesparing door stimulering van bedrijven en instellingen. Door het aanbieden van tools, het adviseren en het begeleiden in het traject van verduurzaming pakt OZHZ de rol van de participerende en faciliterende overheid. OZHZ werkt graag nauw samen met de gemeente en provincie, zodat er in grote mate samenhang is met het gemeentelijk en provinciale duurzaamheidsbeleid.</p> <p>Met bovengenoemde activiteiten werkt OZHZ mee aan het behalen van de doelstellingen van het nationale "Energieakkoord voor duurzame groei" (SER, 2013), namelijk een besparing van 100 PJ in het totaal energiegebruik in Nederland. Alsmede de doelstellingen voor de industrie en gebouwde omgeving in de provinciale energieagenda "Watt anders" (Provincie Zuid Holland, 2015).</p> <p>OZHZ ondersteunt de gemeenten om haardoelstellingen te vertalen naar de praktijk en om deze enorme opgave te behalen op het gebied van duurzaamheid; energiebesparing, energietransitie, duurzame mobiliteit en de circulaire economie. Voorbeelden van projecten waarbij OZHZ gemeenten kan ondersteunen zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • dienstverlenende kennisorganisatie; • ontwerpen van het duurzaamheid actieprogramma voor uw gemeente; • ondergrondscans; • kansrijke mogelijkheden verkennen in relatie met andere omgevingsaspecten; • energie-inventarisatie bij bedrijven/instellingen en gemeentelijke panden; • verduurzaming van de gemeentelijke organisatie; • aanbod van de (voorloper van) de energie prestatie keur (EPK) tool bij bedrijven en instellingen; • energiebesparing en/of circulaire economie op
--	--

	<p>bedrijventerreinen;</p> <ul style="list-style-type: none"> • duurzame gebiedsvisies; • aardgasloze wijken. <p>Verduurzaming eigen organisatie</p> <ul style="list-style-type: none"> - We zetten in op het vergroten van de bewustwording in eigen organisatie, o.a. door een bewustwordingscampagne. - We gaan geleidelijk aan over elektrische dienstauto's
<p>Openbaar lichaam Drechtsteden</p>	<p>De regio Drechtsteden:</p> <ul style="list-style-type: none"> - faciliteert optimaal de Netwerksamenwerking - zorgt voor verbinding, coördinatie, structuur en ondersteuning ten dienste van gemeenten - vertaald de Energiestrategie en Samenwerkingsagenda door naar haar eigen regionale beleid, waaronder het Regionaal meerjarenprogramma (rMJP) en De Groeiagenda 2030 - faciliteert lobby en treedt op als gesprekspartner voor regionale en bovenregionale partijen.
<p>Provincie Zuid-Holland</p>	<p>In de energieagenda WATT Anders (2016-2020-2050) heeft de provincie Zuid-Holland de ambities, strategie en maatregelen opgenomen om vaart te zetten achter de energietransitie. De agenda bevat maatregelen om energie te besparen en duurzame energie op te wekken. Een sleutelrol is daarnaast weggelegd voor innovatie en hergebruik van restwarmte. Voor de gebouwde omgeving is de ambitie om de energievoorziening in 2035 CO₂-neutraal te hebben.</p> <p>Eén van de strategieën richt zich op de eigen inkoopkracht. De provincie koopt namelijk op grote schaal producten en diensten in. Het grootste deel van het provinciale inkoopbudget wordt besteed aan infrastructuur en transport (jaarlijks besteedt de provincie 400 miljoen aan deze inkoop). Wij willen onze inkoopkracht inzetten voor het behalen van de besparings- en transitiedoelen.</p> <p>De total cost of ownership brengt aanleg en beheer bij elkaar en maakt verduurzaming mogelijk. Daarmee worden onze provinciale wegen, vaarwegen en kunstwerken op termijn CO₂-neutraal. Onze eigen voorzieningen worden proeftuinen voor innovatie (provinciale wegen N470 en N211). Er liggen hier kansen voor gelijkstroom, energie uit plantwortels, LED, zonne-energie in geluidsschermen, energiewinning uit het wegdek en opslag in een WKO en uitwisseling van warmte met glastuinbouwbedrijven.</p> <p>De OV-consessies worden CO₂-vrij. Met pilots gaat de provincie kansrijke technieken binnen bestaande en nieuwe consessies verder ontwikkelen. Wij willen ervaring opdoen met de techniek van waterstof, volledige elektrische bussen in stadsdiensten met een beperkt dagkilometrage, techniek om elektrische bussen snel op te laden en het</p>

	<p>bijladen van bussen via een bovenleiding op een beperkt deel van het traject of contactloos (inductie).</p>
Rabobank	<p>Rabobank wil bijdragen aan een samenleving waarin mensen zich bewust zijn van het belang van energiezuiniger wonen. En wil hier met kennis, netwerk en financiële oplossingen een positieve bijdrage leveren aan de noodzakelijke versnelling van energiebesparing in de koopsector. Dit door als grootste hypotheekverstrekker van Nederland en vanuit haar coöperatieve identiteit een materiële bijdrage te leveren aan deze maatschappelijke ambitie en onze hypotheekportefeuille in lijn te brengen met de doelstellingen uit het Energieakkoord. Dit onder het thema "Zorgeloos Wonen". Verduurzaming van de eigen woning levert een belangrijke bijdrage aan energiebesparing voor de samenleving en huiseigenaren.</p> <p>Rabobank heeft de ambitie om klanten te helpen bij het nemen van energiebesparende maatregelen. Hiervoor is een samenwerking gestart met het platform GreenHome. Via GreenHome.nl kunnen huiseigenaren met de HuisScan ontdekken welke maatregelen in huis toepasbaar zijn, de terugverdientijd, de energiebesparing en de investeringskosten. Daarna worden klanten op het platform verbonden met lokale installateurs (onze zakelijke klanten) die de maatregelen kunnen uitvoeren.</p> <p>Duurzaamheid is (ook) van steeds groter belang voor ondernemingen; vanuit kostenbesparingen, reputatie-aspecten, risico-management en bedrijfscontinuïteit. Een bedrijf dat beter presteert op het gebied van duurzaamheid betekent voor ons uiteindelijk een lager risicoprofiel. Een actieve strategische dialoog met een prospect/klant over duurzaamheid leidt daarnaast tot verdieping van de klantrelatie en beter inzicht in zijn prestaties.</p>
Stedin Netbeheer	<p>Stedin wil in 2030 klimaatneutraal zijn. Dit betekent dat de totale CO₂ uitstoot is teruggebracht naar 0.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Een groot gedeelte van onze uitstoot wordt veroorzaakt door energie die verloren gaat in ons netverlies. Wij proberen ons netverlies via verschillende projecten te verminderen. Daarnaast wordt ons volledige netverlies gecompenseerd door middel van Garanties van oorsprong (certificaten). - De komende jaren gaan we ons wagenpark volledig verduurzamen. Daarnaast stoten in 2020 ook het woon-werkverkeer, zakelijke reizen en de lease-auto's geen broeikasgassen en schadelijke stoffen meer uit. Onze medewerkers reizen dan voornamelijk met openbaar vervoer of elektrische (deel)auto's of bussen. Op deze manier willen we een flinke bijdrage leveren aan het terugdringen van de CO₂-uitstoot en verbetering van de luchtkwaliteit in de Randstad. - We zetten ons in om onze locaties te verduurzamen. Hierbij brengen we energiegebruik zo ver mogelijk terug. Om in 2030 klimaatneutraal te zijn moeten onze gebouwen ook volledig

	<p>energieneutraal (of liever nog energiepositief) worden.</p> <ul style="list-style-type: none"> - Naast netverliezen, wagenpark en eigen gebouwen hebben wij een energiebehoefte in onze operaties, o.a. met onze aggregaten. Ook hier zetten wij ons in voor het ontwikkelen van duurzame oplossingen.
Waterschap Hollandse Delta	<p><i>Ambitie:</i> Waterschap Hollandse Delta heeft als doelstelling om in 2030 energieneutraal te zijn. Daarvoor wordt in de komende jaren ingezet op verdere energiebesparing op installaties en gebouwen, en op verdere productie van duurzame energie.</p> <p><i>Borging in eigen organisatie:</i> Waterschap Hollandse Delta borgt de voortgang van energietransitie via het Energie-efficiëntieplan en het Opgaveplan Duurzaamheid en Energie. In 2018 wordt de route naar energieneutraliteit verder uitgewerkt in het plan WSHD Energieneutraal.</p> <p><i>Zonneoffensief:</i> In 2018 zullen naar verwachting acht vergunningaanvragen worden ingediend voor zonneweides op terreinen van rioolwaterzuiveringen, waaronder de rioolwaterzuiveringsinstallatie in Zwijndrecht 1 MW).</p> <p><i>Overige projecten:</i> het waterschap stelt zich coöperatief op bij projecten zoals het winnen van energie uit riool- of oppervlaktewater. Hierbij wordt zoveel mogelijk aangesloten bij reeds geplande projecten in het watersysteem of in de afvalwaterketen.</p>
Werkgevers Drechtsteden	
Woningbouwvereniging Heerjansdam, Woningstichting Trivire, Woningstichting Woonbron Dordrecht, Woningstichting Woonkracht 10, Woningstichting Tablis, Woningstichting Rhiant, Woningstichting Omnivera	Zie projectblad 2.3.1 over 'Plan Woningcorporaties energie neutral woningvoorraad'.